

НБ ОНУ імені І. Мечникова

7109

[Blank white label]

3/11/1911

~~89179-3~~
~~К.323. к.~~

~~112~~

~~7109~~

[49]

Зібрання

[891 79—3]

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВІСТІ

2. н. в. к.

89179-3
К. 323.к.
ГР. КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

КОНОТОПСЬКА ВІДЬМА

7109.

Київський Окрліт № 20954.
„Київ-Друк“, 1-ша фото-літо-
друкарня. Зам. № 583—4000.
Сяйво № 4.—1926—XII.

С Я Й В О

КОНОТОПСЬКА ВІДЬМА.

I.

Смутний і невеселий сидів собі на лавці, у новій світлиці, що відгородив від противної хати, Конотопський пан сотник Микита Уласович Забрьоха. Хоч парень собі й чепурний був, а тут і в неділеньку святу не брав білої сорочки, та й—прощайте в цім слові—китайових синіх штанів на-ніч не знімав, так, сердека, у них і ночував, рад-рад, що за північ допхався додому; а там чи заснув, чи ні, вже його, ще сонце не сходило, збудили. Зараз схопивсь, випозіхався, вичухався, помолвивсь богу, нюхнув разів тричі кріпкої роменської кабаки, послухав, що йому читали, дав порядок, і зоставшись сам у світлиці, сів на лавці: голова йому не чесана, чуб не підголений, пика не вмита, очі заспані, уся розкудовчені, сорочка розхристана; край його на столі люлька й гаманець, каламар, гребінець і повна карватка ще торішньої дулівки, що ще звечора наточила йому Пазька в пляшку, а він, хоч і насипав у карватку, щобто, знаєте, з журби випити, та як зажуривсь знова, та й забув, так і ліг та й заснув; та й тепер, уставши, не дуже на тую дулівку квапився, бо ще нове лихо зовсім його скрутило і він і сам себе з журби не тямив.

Яке-ж то там йому лихо зіклалося й від чого така журба його взяла? Але, тривайте-лишень; я вам усе розкажу: і відкіля він так пізно приїхав, і зачим не дали йому добре й виспатись. Ось кете-лишень кабаки, в кого міцніша, та й слухайте.

Пан сотник Уласович був чесного й важного роду. Таки хто скільки не зазна, то сотенною старшиною усе були Забрюхи; а діди й прадіди Микитові все були в славному сотенному містечкові Конотопі сотниками; так від отця до сина так сотенство й переходило. От як і старий Улас Забрюха, таки сотник Конотопський, як помер... і що-то жалкувало за ним козацтво! та таки й усі люди, і старе, і мале,—усі плакали. А як ховали, так труну його несли через усе село на руках, мов дитського батька, та біля церкви й поховали, і добре на всіх обідах помянули. Як-же відпили сорочини й громада зібралася на пораду, кого начинити сотником; то всі ув-один голос так і гукнули: «А кому-ж бути? Уласовичу, Забрющенку; якого нам луччого ськати?» От так-то й настановили його сотником і став він із Забрющенка вже й сам Забрюха.

От він, поховавши батька, сюди-туди оглядівсь, аж уже йому годів двадцять п'ять; нігде дітись, треба женитись, треба дівки ськати... Батько-бо його, старий Улас, був собі скупенький і коли було Микита, як озьме його за серце, стане батька прохати, щоб його оженив, то старий насупить брови, зирне на нього сторч, та й скаже: «Нехай, лишень, виясниться, бач нахмарило. Який тепер—сякий-такий син—жениться, бач хліб дорогий, по п'ять алтин мішок, та й тісно нам буде, як тобі жінку озьмемо: тільки й є,

що хата з кімнатою, та через сїни противна хата, та й годі; де мені вас містити з діворою, що вже знаю, що так й обсипле. Нехай лишень опісля подумаємо». То було Микита почухається, та з тим облизнем і піде. Тепер-же, як старий вмер, йому своя воля. Зараз узявши противну хату перегородив, от йому є й світлиця, є й простор. Далі став дівки ськати й сів думати. Вже на яку-то він не думав? Перш-би то так, що й де! Зараз на Чернігівську протопопівну закинув, та й сам злякавсь від неровні: одної одежі на два вози не вбереш, а намиста, кажуть, мірками батько відсипле; та таки й нічого: там і богослови їли печені гарбузи, так нашому братчику нічого туди квапитись. От він і спустивсь нижче; перебирав-перебирав, думав-думав... далі, як сплесне в долошки, як загомонить сам собі в хаті: «оце так! Оце моя! Хлопче! Сідлай мерщій коня!» Чи зібравсь, чи ні, мерщій наш Уласович сів на коня... і як затупотів, так тільки що оком його заздриш.

Куди-ж то він так потяг прудко?—Е-ге! колись-то, десь-то, на ярмарку бачив він хорунжівну Олену, от що на Сухій Балці хутір, прозивається Безверхий. Він дивлячись тоді дуже дивувався, що дівчинка й молоденька, а купує борошна багацько; а як став розпитувати людей, так йому й розказали, що в неї нема ні батька, ні матери, а тільки самий брат; що вона хазяйка невсипуща, сама й около коров, сама й у полі при косарях і при женцях, а зимою у винниці сама догляда, і це борошно скупує на винницю. Брат її хорунженко, хоч парень і молодий, та не хоче женитись, а дума в ченці, бо як був недуж, так обіщавсь: «коли, каже, видужаю, то піду

в ченці, віддавши сестру заміж». От і виду-
жав, і дожида доброго чоловіка, щоб йому
й господарство, й сестру віддати і вже ні до
чого йому діла нема, усе тільки книжки
чита, а Олена за нього всюди по gospodar-
ству поворочується.

От туди-то потяг наш пан сотник За-
брьоха. Не взяв-же його чорт на вигадки!
Чує кішка, де сало лежить: одно те, що дівка
здорова, молода, огрядна, чорнобрива, пов-
новида, а худоби-худоби—так батечки! Свій
хутір, лісок, винничка, млинок, вітрячок, а
скотини та овечок, так нічого й казати! І все
то їй достається. За тим-то так наш Уласович
і поспіша, що й коневі не дасть здихнути і
сам, не обідавши, тридцять семисотних верст,
іще з гоном, не спочиваючи переїхав і як
добіг до того Безверхого хутора й устав з
коня біля хорунженкової хати, так і хита-
ється, мов п'яний, а я-ж кажу, що він і не
обідав нігде.

Поздоровкавшись з паном хорунженком
і посідавши в хаті, от наші й розговори-
лись проміж-себе й признались, що ще й
батьки їх проміж-себе дружили, то й їм тре-
ба не цуратись одне другого. Далі хорун-
женко питав пана сотника, що куди його бог
несе й за чим? Зараз наш Уласович і став
брехати, бо старі люди кажуть: тільки ще
задумаєш свататись, то й станеш зараз бре-
хати, і що без брехні ніжоден чоловік не сва-
тався. Отже-ж то сотник і каже, що буцім-то
йому треба брагу для волів найняти на зиму
(а ще де та зима? іще тільки Петрівка йде),
так він почув, що в пана хорунженка у вин-
ниці барда добра й добре скотини догля-
дають, приїхав найняти й сторжитись.

«Не знаю я цього діла й ні ввіщо не мі-
шаюсь; про те сестра зна»,—сказав йому на
одвіт пан хорунженко.

«А де-ж Йосиповна Олена? Може-б бува
її покликали, то ми з нею й зкінчаємо діло»,
казав Забрьоха.

— Але! Сестра в полі; поїхали там трош-
ки просця посіяти, так вона догляда, бо вже
без неї ніхто нічого не тямить зробити. А ви,
Уласович, не скучайте; вона над-вечір і буде.
Поки вона вернеться—дівко! а вточи лиш
слив'янки!—то ми по кухличку, по другому
вип'ємо. Та вже ви в нас, пане сотнику, і за-
ночуєте, бо вже нерано»,—сказав хорун-
женко.

«Панська воля!» одвіт дав Микита,—і ра-
десенький собі.

От як вицідили вони самотужки глек
слив'янки, а далі й тернівки покуштували чи-
трохи, прибігла й наша Олена с поля. Ба-
чить, що чужий чоловік, зараз мотнулась,
звеліла із ставка потягти карасів і загадала
вечерю варити; сюди-туди шатнулась і увесь
порядок дала, що й на завтра робити й кому,
куди й за чим їхати, а далі одяглась таки лю-
бенько, як звичайно панночці, та ще й хо-
рунживні: до старенької плахти та почепила
люстринову запаску, одягла тож шовкову
юпку, та на шию дукат на бархатці, та чер-
воні черевички взяла, а на голову хорошу
стрічку поклала, та й вийшла й поклонилась
пану Уласовичу низенько.

Наш Забрьоха, як побачив таку панночку,
що не тільки-що з роду не бачив такої, та
вона йому й не снилась така, та аж задрижав
і не тямить вже, що йому й казати, та вже
хорунженко нагадав, та й каже: «Отже, пане

сотнику, вам і хазяйка; радьтесь із нею, вона всьому голова».

Так що-ж бо наш Уласович? Ні пари з уст. Далі принявся, мнявкав-мнявкав, та й начне про воли, а кінча про голуби, дума об барді, а скаже об тернівці, та як замовк, та й замовк, та знай слинку ковта, дивлючись на таку кралю.

Олена собі дівка бойка була. Хоч пан сотник і сюди й туди загинав, а вона його зараз розчухала, що він таке є й за чим приїхав, таже й кає йому й говорить: «Добре-ж, паниченьку; допивайте-ж на здоров'я тернівочку та повечеряєте, та ляжете спати, а завтра—дасть бог світ, дасть і совіт, то й порадимось, що треба робити».

Забрьоха, почувши цеє, та аж сам не стя-мився від радощів; дума: «От діло й зовсім, завтра тільки рушники брати»; та за гухлик, та давай знов смоктати з паном хорунженком, що в ченці збирається, а таки цього діла не кидається й ще й дуже полюбля.

Олена таки частенько до паничів увіходила, так, буцім-то за яким ділом, а тільки щоб більш розглядіти Микиту Уласовича, що воно є; то як увійде, та поведе очицями, що як терн-ягідки, на пана сотника, то в нього язик стане мов повстаний і не поверне його, а сам аж пала. Полагодивши вечерю, вона вже більш і не входила; самі паничі повечеряли й докінчавши глек з тернівкою, пан хорунженко хотів вже йти спати, аж ось наш Забрьоха поплямкав, викашлявся, поцьмокав, потер уси, та й став ту рацію казати, що йому дяк скомпонував вже давненько для такого случаю; от і каже:

«Ось послушайте, паничу Йосиповичу, що

я вам скажу: несорозмірно суть ¹⁾ чоловічеству єдинопрєбивание ²⁾ і в дому, і у господарстві. Всякое дихание ³⁾ шанується у двойстві; єдино чоловікові на потребу—пояти ⁴⁾ жону і іміти чада. І аз нижайший возиміх ⁵⁾ сію мисль і неукротимое желание. Пламень мя разжизаєть ⁶⁾ і не отиду, дондеже не совокуплюся з ліпообразною, превелебнійшою ⁷⁾ Кат...». Та й замовк. Це-то йому дяк таке списав, як він було думав залицяться до протопопівни з Чернігова, і Забрьоха дочитав до самого кінця так, як було тоді на пам'ять витвердив, та як згадав, що хорунживна не Катерина, а Олена, і не превелебна, а так—панночка, от того-то й замовк, та ні туди, ні сюди. Хорунженко зовсім було дрімав, а на цю рацію прислухавсь-прислухавсь, та й каже:

«Що-ж бо ви, пане сотнику, оце говорите? Щось я нічого не второпаю. Чи не після тернівки оце ви такі стали?»

Здихнув Уласович, та й каже: «Бодай його писала морока! Це мені таке написав наш воскресеньський дяк...»

«Та що воно таке є?—зпитав Йосипович. «Чи це вірша, чи що?»

— Але! я й сам не знаю, що воно й для чого, каже Забрьоха.

«Так нащо-ж ви мені протів-ночі таке говорите? Мене вже з-за плечей бере».

1) Непр., замість—єсть.

2) Пробування єдиному, самому.

3) Живе сотворіння.

4) Взяти за себе, собі.

5) Узяв.

6) Розпалює.

7) Поки не поєднуюся з гарною на виду, чарівною.

— Та я-б і не говорив, так лихо припало!
«Та яке там лихо? Кажіть швидче, спати хочу».

— Але! кому спати, а кому й ні!—сказав Уласович, та здихнувши важко, поклонивсь хорунженку низенько, та й каже: «віддайте за мене Олену, сестрицю вашу!»

«Йо! сказав хорунженко, задумавсь, став чухати потилицю, і плечі, і спину: а далі каже: «Побачу, що сестра скаже, нехай до завтрього, лягайте-лишень спати», та й пішов від нього.

Ліг наш Забрьоха спати, так йому й не спиться; жде світа, не діжде, щоб швидче йому почути, що скаже Олена... Ну! сяк-так дождались світа, повставали паничі й позіходились. Зараз пан Уласович і пита: «А що-ж ви мені, паничу, скажете? Чи наша річ до діла, то я б побіг мерщій, та з старостами і явивсь сюди закон сполнити. Кажіть-бо?»

Сопить наш хорунженко й нічого йому не сказав, тільки гукнув у кімнату: «А ну, сестро! дай нам поснідати, що ти там придбала?»

Війшла з кімнати наньмичка, поклонилась, та й постановила на столі перед паном Уласовичем на сковороді... печений гарбуз! Як розглядив наш Забрьоха таку пинхву, як скочить із-за стола, як вибіжить з хати! Аж тут батрак вже й держить його коня, і вже осідланого; він мерщій на коня, та навтікача по-біля хат; тільки й чує, що люди з нього регочуться; йому ще й більш стидно, ще й більш коня поганя, та як вибіг з хутора, розглядив: що за недобра мати? шось теліпається на ший в коня! Коли-ж дивиться—верьовка; потягнув тую верьовку—аж і

тут гарбуз сирий причеплений!.. Кинув його аж геть, а сам за нагайку, знай коня паня, знай паня... Одно те, що сором, а тут і такої дівки жалко, та ще-ж ні ївши, ні пивши! От вже наш Уласович і додому з гарбузом так біжить, як біг до дівки, думаючи рушники брати. І самому лихо і кінь морений, так на-силу-насилу допхавсь додому аж опівночі і—як розказував—мерщій ліг спати.

— II —

Смутний і невеселий сидів у світлиці на лавці Конотопський пан сотник, Микита Уласович Забрьоха, а об чім він сумував, ми вже знаємо... Е-ге! та не зовсім: хиба чи не дасть нам товку оцей, що лізе в світлицю до пана сотника? А хто-ж то лізе? Що-ж це він так там мордується? То піткнеться в двері, та й назад наші. Ота хворостина, що несе в руках, та його спиня: коли держить її поперед себе, то тільки ще ніс у двері ткне, а вже хворостина й обіперлась об угол; коли-ж її волоче за собою, то зовсім увійде в світлицю, а вона за ним волочиться, і чіпля його, як та сварлива жінка за п'яницею мужиком; упоперек же й не кажи її всунути в світлицю, бо кріпко довга була. Лізе то не хто, як Прокіп Ригорович Пістряк, сотенний Конотопський писар і щирий приятель пана сотника Конотопського, Микити Уласовича Забрьохи, бо він без нього ні чарки горілки, ні ложки борщу до рота не піднесе; а вже на пораді, як Пістряк Ригорович сказав, так воно так і є, так і буде, і вже й до сто баб не ходи, так ніхто не переможе. Що-ж то він за хворостину пре у світлицю до пана сот-

ника? Але! лучче всього послухаймо, як і обчім вони собі будуть розмовляти, то тоді все знатимемо. Та ще-ж і те знайте, що пан Пістряк суть ¹⁾ писар: дванадцять год учився в дяка в школі: у год вчистив граматку, два годи вчив часловець, півчварта ²⁾ года сидів над псалтирем, і з молитвами зовсім вивчив, та півп'ята ³⁾ года вчився писати, а цілісінкый год вчився на щотах; а проміж тим, ходячи на крилас, поняв гласи, і ермолойні догматики, і Сквородині херувимські ⁴⁾, туди-ж за дяком і піддячим окселентує ⁵⁾, і Павла чтение, коли не багацько закладок, утне на всю церкву голосно; а вже на речах, так бойкий, що як розговориться-розговориться, та все не по просту, усе з писання, так і наш отець Костянтин, даром, що до синтаксису ⁶⁾ ходив, слуха його, слуха, та здвигне плечима, та й відійде від нього, кажучи: «Хто тебе, чоловіче, зна, що ти там говориш!» Отакий то був у нас у Конотопі писар, оцей Прокіп Ригорович Пістряк; так як стане він з паном сотником Забрьюхою розмовляти, так ви тільки слухайте, а вже чи второпаєте що, не знаю, бо він у нас чоловік з ученою головою, говоре так, що й з десятима простими головами не розжуєш.

Отже то як пан сотник бачить, що пан писар не влізе в його світлицю за тою довгою хворостиною, та й пита: «Та що-то ви,

¹⁾ Замість, єсть-чи-він,—для високого штилю (іронично).

²⁾ Три і пів.

³⁾ Чотири і пів.

⁴⁾ Авторству Гр. Сквороди нав'язують чимало церковних і релігійно-моральних пісень.

⁵⁾ Править секунду, другого голоса.

⁶⁾ У духовній семінарії.

пане писарю, якого чорта до мене в світлицю прете?»

— Та це, добродію, лепорт ¹⁾ об сотеннім народосчисленні, в наличности предстоящих по мановенію вашому ²⁾ та—бодай він сокрушився в прах і пепел!—невмістим єсть в чертог ³⁾ ваш. Подобаєть, або стіну протяти, або стелю підняти, бо не влізу до вашої вельможности!—сказав Пістряк, та й почав знова возитися з тою хворостиною.

«Що-ж то за лепорт такий довгий? Хворостина-ж йому, мабуть, замість хвоста, чи що?»

— Хворостина сія, хоча єсть і хворостина, но она не суть уже хворостина, понеже убо суть на ній вмістилище душ козацьких прехваброї сотні Конотопської, за ненахожденієм писательного существа і трепетанієм десниці і купно шуйці ⁴⁾. Отак відсипав наш Пістряк.

«Та кажіте мені по-просто, пане писарю! О, вже мені те письмо остило та опоганіло, що нічого й не второпаю, що ви кажете-говорите. Тут і без вас нудьга взяла, і печінки до серця. Так і чую, як підступають»,—сказав пан сотник, та й схилився на руку, та трохи таки, чи й не пустив слізочок пари-другої.

— Горе мені, пане сотнику!—казав Пістряк:—мимошедшую седмицю ⁵⁾ глумляхся з молодіцями по шиночках здешної Палестини

¹⁾ Рапорт.

²⁾ Що стануть на-віч за рухом руки вашої.

³⁾ Не міститься в домірку вашу.

⁴⁾ За браком чорнила (писального матеріялу) і тремтінням правиці, а з нею й лівці.

⁵⁾ Accusativus temporis—винувальний часу = нашому родовому часу: минулого тижня.

і, вечеру суцц¹⁾ минушого дне, бих неподвижен, аки клада²⁾; і нім, аки риба морская. І се внезапная вість потрясе мою унутреннюю утробу, а паче й паче³⁾, егда прочтох і уразуміх повелініе милостивого начальства збиратися у поход аж до Чернігова. Сие, пане сотнику, пишуть, щадя душі наша, да не когда страх і трепет обуяет нами і ми скорбні падем на ложа наша і уснем в смерть; і того ради скритность умислиша, акі-би у Чернігов, а хто—вість? Чи не дальш іще. О горе, горе! і паки реку⁴⁾: горе!

«О, горе, горе, Ригорович!»

— О, горе, горе, Уласович!

Отак-то горювали пан сотник з паном писарем, що прислано їм предписание йти в Чернігов за всею сотнею й зібратись зо всім прибором і взяти провіянт⁵⁾ для себе й коней на дві неділі. От як горюють пан сотник у світлиці, а пан писар за порогом, далі цей і вигадав—бо вже на вигадки завзятий був—тай каже: «соблаговоліте, пане сотнику, дати мені повілініе, о сокрушительном преломленій цієї трикратно опоганівшої хворостини, яже нині суть у ранзі лепорта⁶⁾, бо самі созерцаєте ясними, хоча й не вмитими, вашими очесами, що неумістим есьм з нею у чертог ваш».

1) Пародія на характерний зворот церковно-слов'янської мови, т. зв. „давальний самостійний“ (Dativus absolutus); перекладається як прислівниковий додаток часу чи прикладка часу: коли був вечір, чи ввечері.

2) Як колода.

3) А ще більше.

4) І знов кажу.

5) Провіянту, припасу.

6) Що (котра) тепер у рангові (в стані) рапорту пробуває.

Почухав голову пан Уласович, довго думав, далі й каже: «Себ-то, по-нашому, переломити хворостину; так ти бо кажеш, що це вже не хворостина, а лепорт об нашій сотні, так щоб часом не було натруски від старших; бо й сам здоров знаєш, що пан полковий писар щоеь до нас добирається й так і підгляда, щоб мокрим рядом на нас напасти».

— Не убоїмся, не устрашимся супостата за усею його враждебною силою. Сего ради довілієть нам против нього бути мудрим і сие послідне реченное предписание неупустительно зполнити, і того для¹⁾ повели, вельможний пане, да сокрушу сію палицю.—Так, покручувавши уси, й очі в стелю утопивши, казав пан Пістряк, а далі бачить, що пан Микита йому ні пари з уст, бо й досі ще не второпав, що той йому каже, та й скрикнув: «Так ламати?»

«Та ламай, пане писарю!»

Хрусть! Пан писар і переломив хворостину. «Преломишася», каже, «і се нині можу вміститися в чертог твій».—Та цеє кажучи й уліз у світлицю, і кланяється пану сотнику, і подає йому з двох рук по цурпалку, і каже: «Подождолте, приньміте!»

— Та що ти мені оце, пане писарю, тикаєш у вічі? Чи їх виштрикати хочеш, чи що?—питається його пан сотник, притулюючись до стіни; а боячись дума: чи не погнав Ригорович вп'ять химер, як було після перепоя на великодних святках. «Що воно таке є? Кажи мені попросту, без письма!»

«Сіє суть, пане сотнику, замість списка нашої сотні», каже писар, «його-же не возмогах

1) За для того.

зписати за дрижанием десниці моея, від глумлення пиянственного з вишеіз'ясненними молодицями ¹⁾ і того ради взях хворостину і на ній назнаменах коєгождо ²⁾ козака і се суть вірное число: у кожному десятці по десять козаків, а усіх таких десятків суть такожде десять; слідовательно уся сотня, як скло. Соблаговоліте, пане сотнику, щот їй учинить по сій хворостині, і лицем к лицу самую естественную сотню, зібравшуюся біля Палестини ³⁾ Кузьмихи, кривої шинкарки, очесами ⁴⁾ обозріти».

— Е-ге, пане писарю!—каже йому пан Уласович:—«Я-б, пожалуй, соблаговолів, так ліків більш тридцяти не знаю. Лічи сам і роби, як знаєш, ти на те писар; а я все опісля підпишу, бо я на те сотник, щоб не лічити, а тільки підписувати.

От і став пан Пістряк лічити: лічить-лічить, а в п'ятій сотні одного козака не долічить ся. «Що за причта?»—аж скрикнув: «соцетах ⁵⁾ були усі і се один не обрїтається. Ізиду і паки ⁶⁾ учиню перепис, хто з оглашених ⁷⁾; не

¹⁾ Від п'яної оргії з вищезгаданими молодицями, — цей жартівливо-пародичний зворот ужив за Квіткою якось Шевченко, оповідаючи в „Журналі“ про якусь свою парубocky пригоду.

²⁾ Кожного.

³⁾ Біля кутка, краю.

⁴⁾ Очима.

⁵⁾ Порахував.

⁶⁾ Вийду й знову.

⁷⁾ З оголошених, названих. Разом з тим оглашений означало: приготований до переходу в православну віру з іншої. Тому, що священник в певнім місці літургії каже оглашеним вийти, а самим вірним зостатися („Оглашенні ізидіте! Єліці вірні—паки і паки миром господу помолімося“),—наш народ рішив, що оглашенні—це якісь

дав ¹⁾ мені і пред очі ваші стати, біжа і скрися. Не хто, як, упователно ²⁾ Ілько Налюшня».

От і пішов на двір до козаків лічити, а пан сотник зараз кинувся до карватки з дулівкою, та не віддихаючи, журби ради та й висмоктав її до-чиста. Аж ось і пан Ригорович зо своїми цурпалками лізе в двері, і веселенький, і швидче, щоб утішити пана сотника, і каже: «Не журітесь, добродію! Усе козацтво наше вкупі, ні жоден не пошвандяв нікуди; ось де вони є». І принявсь лічити,—вп'ять у п'ятім десятку нема та й нема козака. Як затупотить Ригорович ногами, як ухвате себе за чуб, як почав коренити й батька й матір, і увесь род того пресучого сина козака, який ховається, поки він лепорт унесе в хату до пана сотника. Як на дворі ліче, так усі до єдиного, а в хаті ліче, то один, та все у п'ятому десятку, так і зчезне, неначе його злидень злиже! Вернувсь пан Пістряк до сотні, перелічив козаків,—усі; вернувсь до пана сотника, лічить по хворостині, що кожного позарублював,—катма одного, хтось утік. Вп'ять вернеться до сотні, щоб тому, хто ховається, голову побити, так-бо всі як раз, а в світлиці по зарубках нема одного. Та разів десять таке йому було приведеніе ³⁾. Вже аж засапавсь сердешний, бігаючи з хати то в хату, то до сотні, то від сотні, що вже й пан Уласович убравсь і зовсім вирядивсь, і вже шапку взяв, щоб іти до сотні, так у пана писаря один козак усе втіка й хто такий—невзісно, бо всі на зборі й один-одного держить

несамовиті і лається так, коли хоче назвати людину підвіяну, несамовиту, не в собі то-що.

¹⁾ Не давши.

²⁾ Не хто інший, як, треба думати.

³⁾ Так йому привелося.

за пояс, щоб не втік ніхто, поки їх по хворостині перелічують.

«Та годі тобі, Ригоровичу, шастатись. Ходім та вдвох зо мною перелічимо. Коли там усі, а на хворостині нема одного, так кат його бери!—нехай той і пропада, аби живі всі були». Так сказав пан сотник, та й приглядається пильно на писаря, чи до діла то він сказав і що, чи не гримне він на нього за нісенітницю, як воно й часто бува.

Довго слухав це Прокіп Ригорович і пальцем поводив, а далі, як цмокне, як підскоче, як крикне: «От, сзя річ до діла! Утробою сожалою, що такове мештаніє¹⁾ ізиде із глави моя і уклонися у дебрі пустиння. Та вам, пане сотнику, довлієть²⁾ і полковим суддею бути за такове неограниченне і мудре рішення его-же і аз не возиміх³⁾. Ходімо же, батьку! Нині возвеселися утроба моя от цілости сотні і зкончавши діло, урем'я і подкріплініє вчинити».

От і пішли. А-гу! і наш пан сотник повеселішав трохи, що якось-то ні думано, ні гада-но, та придумав доладу, та ще й так, що й сам Прокіп Ригорович Пістряк, Конотопський сотінний писар, та й той його за вигадку зроду вперше похваляє. А Ригорович і йде за сотником, та своє гада та дума: «Це на біду вже йде, коли пан сотник та буде розумніший мене. На що-ж йому й писар, коли сам буде й видумувати, і підписувати? Оце тільки не видно, що сам буде й писати, та може й на

1) Хочє сказати—думка.

2) Належить.

3) Що його й я не мав.

щотах викидати. Та не дамся-бо!.. Я йому хука усучу»¹⁾).

Підійшли до самого шинку Кузьмишиного, аж тут і сотня стоїть, і поскидаючи шапки поклонились пану сотнику.

«Здорові, були—діти! Чи всі ви тут?»—спитав їх пан сотник і, узявшись у боки, обглядав їх оком, неначе облічував, або розглядував кожного в пику; а він—яж кажу—більш тридцяти ліку не знав, а козака ні однісінького в тварь не знав і не тямив, хто з них Демко, а хто Процько.

— Здоров, батьку! торохнула йому громада.—Усі ми тутечка-здесь до єдиного.

«А перелічи, писарю; чи не сховався який», повелівав пан сотник, надувшись, як той сич.

От писарю Ригоровичу вп'ять біда. Усі козаки і, як стулив хворостину до купи, так і по зарубках усі.

— Та який-же там чорт мандрував, як я увіходив до пана сотника?—крикнув Пістряк із серця, та аж ногою тупнув.

«Та тривай-лишень, Ригорович!—сказав йому усміхаючись пан Уласович. «Адже й козаки всі і з хворостини ні жоден не втікав. Це ти як переломив хворостину, так вона як раз на козакові хруснула. От ти, держучи її на дві половини, тим одного й не долічувавсь».

А козацтво, цеє слухаючи, як підійме регіт: «Так-таки, вельможний батьку, так!» знай кричать і кажуть: «от-такий бачу наш писар! О, бодай його!»

— А бодай ви показались із козаками, із хворостиною, із ліками, із начальством,—кричав на всю вулицю Ригорович, а сам як не

1) Піймаю (як у шахи).

лопне з серця. Ухопив ту хворостину, поламав, потрощив її на шматочки, та й кинув козакам у вічі, приговорюючи: «Цур вам, пек вам, осина́ вам; нехай вам стонадцять лихорадок і півтора стільки-ж чирячок і болячок, коли знайшовсь уже розумніший мене. На-що я вам?» Та й почав уп'ять з письма: «Ізйду у пустиню і уселюся у горах Араратських, у послідніх моря. Цур вам!»

От пан сотник його і спинив, і взявши за руку й каже: «Годі-ж, Ригоровичу, не сердься. У ряди-годи довелось мені з тебе покепкувати, а ти вже й сердисься. А тямиш, як мені підсунув лепорт, а я нічого-пак не вмючи писати, та на ньому сторч і підписав. А пан полковник і відписав, що, каже, Конотопський сотнику, пане Микито, ти еси дурень! Та я за те на тебе й не сердився, хоч ти й довго мені об тім докладки докладав, і ввічі насміхався. Годі-ж, годі! Ходімо обідати...

— Нехай вам цей та той із вашим обідом, окроме хліба святого. Бодай той подавивсь, хто таку мудрацію мені втяв!..—Замотав руками наш Пістряк, усе сердячись, та й потяг не оглядаючись додому, та й бурмоче сам собі: «Подавись, як я тобі галушку піднесу... підведу тебе під монастир... Буде в Конотопі сотник, та не Забрюха... кланятимуться й Пістряку».

«А нам-же яка порада буде?»—загули козаки, дивлячись, що все їх начальство чи переказилось, чи кат їх зна: писар, мов після дурману, повіявсь собі додому, а пан сотник понурив голову та теж потяг до своєї хати. От вертають пана сотника й питаються, що їм робити й для чого їх зібрали?»

— А лисий дідько вас зна!—крикнув на

них Микита Уласович, лаючи і в батька і в матір,—цур вам, відчепітесь від мене. Війтесь собі, куди хочете, хоч на шибеницю. Який я порядок дам, коли писар сказився. У нього лепорт (це пан Уласович усяку бумагу взивав лепортом, не вмючи вимовити, чи там предписание, чи що бувало); нехай, каже чи не проспиться, бо він часто химери гонить, так тоді й розтолкуємось, а тепер—ніколи. Та й пішов тихою ступою додому.

На те дивлячись і козацтво рушило: хто в шинк, хто в солону, після такої муштри, спочивати; а інші мотнулись на вгороди дівчат полохати...

III.

Смутний і невеселий сидів собі на лавці, та вже не в світлиці, а в великій хаті, Конотопський пан сотник Микита Уласович Забрюха, вернувшись після огляду козацької сотні. До того лиха, що йому вчора Йосиповна Олена, панна хорунживна, піднесла мов тертої під ніс кабаки, печеного гарбузця; що він після вчорашнього дня ще ні пив, ні їв, а тут ще не виспався; що треба йому збиратися з своєю сотнею в поход аж у самісінький Чернігов; та я-ж кажу, після такої біди, ще й нове лихо зіклалося йому, що росердив свого сотенного пана писаря, Прокопа Ригоровича Пістряка, а росердившись, вже він не буде ніякої поради давати, як начальство пришло об чім лепорт, чи як там його; тоді що зробити? От з такою-то бідою, як йому й не бути смутному і невеселому? Е-ге! Сидить собі, сердька, у великій хаті на лаві, кінці стола, голову понурив аж трохи чи не до ко-

лін. Сидить вже він не час і не два... аж ось із кімнати й обізвалась до нього наньмичка. «Чого-бо ви, паниченьку, сумуєте й сидите мовчки? Чи не пора вже лагодити обідати?»

— Не хочу!—сказав Уласович, та й здихнув тяжко та важко на всю хату, і підпер головою рукою.

От наньмичка, погодивши, і вийшла з кімнати та дивлячись на нього веселенько, як тая ясочка, і каже: «Або може ви вже пообідали, так може, або ськатись хочете... або-що?»...

— Не хочу!—один одвіт дає Уласович і не дивиться на неї.

Посупившись, вернулась наньмичка в кімнату, та й сіла в куток ворчачі: «От-то вже, мабуть, був у попа та мабути там і обідав; бо вже ті попівни, хоч до кого, так підіб'ються». І все, сидючи собі, знай коренила попівен.

А Микита Уласович знай собі сидить і дума про своє. Аж ось... рип!... хтось увійшов у хату... Пан сотник зирк!.. аж то ввійшов не хто, як наш Ригорович. Мабути відсердився? Ні, він не відсердився, а прийшов з хитрощами до пана Микити; ось слухайте, що тут буде... От, увійшовши, та мовчки й став біля дверей.

Не зрадувався-ж і пан Уласович, як уздрів щирого свого приятеля, а пуще тим, що думав собі: «от теперички вже він не сердиться й дасть мені пораду в моїй біді». Так Ригорович бо не туди гне: як став біля дверей, та й став, і мовчить собі, і ні пари з уст не пустить.

«Що скажеш, Ригоровичу?»—питав писаря пан сотник; а той йому одвіт дає, не сходячи з місця:

— А що повелитє, пане сотнику?

«Та ну собі в болото з своїм сотничеством! Хіба не знаєш моєї натури? Перед козаками, так я сотник, а ти писар; а коли ми вдвох у хаті, так ми собі брати. Сідай же, будемо обідати». Так казав Уласович.

— Дякую! я вже обідав. Та й кивнув головою Ригорович, сее кажучи.

«Ото вже й бреше!»—каже сотник: «так сідай таки, я обідатиму, а ти пий дулівку; що за мудра, торішня, ще тільки на цім тижні почали, так там така, що й п'єш і хочеться».

— Ізпих тресугубую¹⁾ чашу бідствій, сказав здихнувши писар: і вже не могу вмістити боліє суетливої дулівки, да не когда обрящеться²⁾ во устах моїх, яко полинь.

«Та що-бо ви, пане писарю,»—став до нього сотник люб'язно говорити: «якого чорта й досі на мене адом дишете? За віщо й про віщо? і сам старий циган не розбере».

— Неліпо єсть, пане сотнику, совокупляти фараоничькеє всевоїнство³⁾ з нами правовірними. Тут і без цигана можна возгребіє сотворити. Єгда поднесоша мені трисугуботреклятую пинхву⁴⁾, убо что єсьм після цього. Аки конь і меск! Тьфу! паче і обаче!

«Та яка-ж там, пане писарю, пинхва? От тільки що ти не второпав тієї проклятої хворостини...»

— Да погибнеть вона с шумом в печі огнепалашій! А вам було, пане сотнику, дивлячись на мое глумление мовчание учинити і не при громаді, аки лев рикающе, вознепще-

1) Спив я потрійну.

2) Щоб часом не обернулася.

3) Прикладати фараонову армію (циганів).

4) Гусар, палене пір'я в носа, глузування.

вати¹⁾ на м'я, но особ мене появшє²⁾, повідати було мені істину, да не возсміються надо мною наші козаки і рекуть нині: «Писар наш суть дурень; не вмів розібрати, що хворостина суть удобосокрушаемая». Адже я вам добре ще в світлиці повідав: п'ян бих і не із-трезвихся еше во оноє урем'я; і аще руці мої дрозаша, аки деревесно листвіє, то якова бисть глава зо всіми помишленіи? Бисть яко треволненное море. Того-для подобало було вам, пане сотнику, всп'ять зря³⁾, покрити прегрїшення брата вашого, сиріч: устами ко уху повідати йому, а не во все козацькеє услышание.

«Отже твоя правда, Ригоровичу; тепер я й сам бачу, що воно так є», казав наш Уласович. А це було завжди так: що що Пістр'як не здума, що не скаже, то вже пан сотник мерціи і каже: так, так воно є. От як і тепер підтакнув і дивлячись йому в-вічі, побачив, що це Ригоровичу—як по губах вареником з маслом; от і став сміліш з ним розговорювати і зашучувати⁴⁾, і каже: «Сідай же, приятелю; якого бо ти чорта там біля порога маячиш, як той цуцик на вірьовці. Іди-ж, іди; сідай біля мене; я буду обідати, а ти тягни дулівку. Пазько, а внеси-лишень повну носатку дулівки!»

Вийшла Пазька з кімнати, і переходячи через велику хату, вже веселенько глянула на свого панича. А Прокіп Ригорович думав-думав, далі став по хаті ходити і співа собі під ніс псалму: «Склонітеся віки со чоловіки», а далі як бризне шапку об-землю, як здихне, та

1) Оп'ясти мене.

2) Але взявши мене осторонь.

3) Оглядаючись на попередне.

4) Загравати.

й підійшов до пана Уласовича, і закручуючи уси, став йому казати: «Сї, істинно, не лгу! І да пожреть мене обшая матір наша земля на соньмищі, аще збрешу хоч півслова. Не довлієть ні єдиному начальнику угобзєния¹⁾ творити своїй десній²⁾ руці, сиріч³⁾ писарю; понеже і поелику⁴⁾ усяк чоловік імаєть главу, глава імаєть розум, розум імаєть волю, а сїя рекомая воля повеліваєть і десницею, і шуйцею⁵⁾ і усяким членом. Но сїє суть приклад і сицевое⁶⁾ розумієне: чоловік — Конотопська сотня; глава—пан сотник; розум во главі — аз мизерний писар: аз імію волю, сиріч дарование написати бумагу, так що негли⁷⁾ і сам полковий писар утне подобную. Аще ли убо чоловік не повинуеться главі, уне⁸⁾ їй есть... такожде і глава розуму; во оноє урем'я імаєть биті см'ятєне і содроганіє; тако і зді⁹⁾: аще сотня не імаєть повинутися пану сотнику, а сїє вопреки¹⁰⁾ імаєть творити мені хуждшему і що паче усього, не прикривати його незнаний, но еше і глумитися? Оле! по що я й на світі пребиваю!» Та наговоривши такого, сів на лавку і рукою підперся, та й журиться. А Микиті Уласовичу його й жалко стало і каже йому:

«Коли правду, братіку, сказати, то я не второпав нічогісінько, що оце ти мені розказував; бо це, бач, з письма, а ти знаєш, що я його

1) Сорому.

2) Правій.

3) Себ-то.

4) Тому й оскільки.

5) Ліва рука.

6) Таке.

7) Навряд.

8) Горе.

9) Тут.

10) В суперечку.

не втну і що воно мені зараз завадить, як хто з ним до мене підвернеться. Зділай же дружбу, не сердься на мене, та з серця не говори мені з письма, а кажи просто. Тут і так, не тобі кажучи, лихо та ще з лихом, а тут ще у поход йти... Ось давай про це толкуватись, що нам по тому лепорту робити...»

— Чор-зна-бо-що ви говорите, загомнів писар на пана сотника: чи подобаєть же от начальства до подчиненности писати лепорт? Повеліние. Несметное множество разів казах вам, і се усе всуе ¹⁾. *Pen.*

«Та усе-ж то лепорт, не що більш. Я рад, що й лепорт витвердив, а другого, що ти кажеш, так я не вимовлю. Та кат їх бери з лепортами, а от давай толкуватись, як у поход збиратись. Адже сотня уся, то й добре; ну, дальш кажи що робити?»

— Гм! гм!—став кашляти Ригорович, як згадав, як він лічив сотню. От і став під нього підкопуватись, щоб пана сотника втопити, а самому... Ну, та не будемо поперед розказувати, а слухатимемо, як там було; отже він і каже:—«Що повелиш, пан сотник, маю невпустително сполняти».

«Та зділай милость, Ригоровичу, годі мені цього докладати,—казав пан сотник, та й сіда за стіл, бо Пазька внесла обідати і повну носатку дулівки. «Сідай, каже, зо мною; а коли не хоч обідати, так тягни дулівку, та об ділах мені не докучай».

От сотник мовчки обідає, а писар сидів-сидів; мовчав-мовчав; далі за ложку, та у ту-ж миску... та й почав, як він каже, сокрушати перш борщ гарячий з усякою мілкою рибкою,

¹⁾ Марно.

там пшоняну кашу до олії, далі захоложуваний борщ з линами, а там юшку з миньками та з пшенишними галушечками, та печені карасі, та більш і нічого. Хоч наш Ригорович і обідав дома не менш того, що тепер їв і в пана сотника, так йому це нічого: він у дяка у школі вчився, так за голос, що було як на обідах підніме, так як той дзвоник, на усю вулицю чути, що аж у вухах лящить, так його пан дяк було по обідам і водить; то з ним і привчивсь і наш Ригорович і йому не страшно було, хоч шість обідів обідати; так тим-то із Уласовичем, як побачив добру страву, та ще з свіжою рибкою, так і прийнявсь молотити, неначе ще нічого зранку і не їв.

Як їв, їв добре, що аж за вухами лящало, далі схопив носатку, та не наливаючи у карватку, так з неї усю дулівку і вицідив. Далі, уставши з-за стола, подякував богу і хазяїну, сів на лавці, викашлявсь, уся розгладив і каже:

«Добрія ради трапези і преотміннія дулівки, предаю вішному забвению прискорбие мое. Да не пом'янесться к тому треклятая хворостина, преломлением своїм похитившая було єдиного козака. Цур їй! Да пребудеть вона тресугубоанахтема проклята і да згорить в печі халдейській, а ще лучче, як в гиєні огненій. Давай ще діло говорити і діло творити. Да будеть вам, пане добродію, відомо, що нам невозможно у поход виступити! О!—і почав карлючки гнути.

— Йо! аж скрикнув пан Уласович з радощів і підбіг до нього, щоб випитувати, і каже: «Як же це можна? А лепорт?..»

«Але! ви таки усе своє!» каже Ригорович: «вам хоч кіл на голові теши, то в вас усе ле-

порт. Ну, дарма! Хоч би вони як не розписували, а нам не можна йти; нам не суть удобно, нам ніколи!»

— А чому-ж нам ніколи? Зділай любов, розжуй мені цеє слово: чому нам ніколи?

«Гм, гм!»—викашлявшись і подумавши, казав Ригорович: «яковая нам соприкосновенность де Чернігова і до самої полкової старшини, аще мир весь погибаєть?»

— Як це-то? злякавшись, питав пан Микита; від чого мир погиба? Що-ж це таке? Я, Конотопський сотник, та й не знаю, що мир погиба? Та кажи бо, будь ласкав, від чого він погиба і чи не можемо його як-небудь оборонити або підперти?

«Погибаєть!»—здохнувши каже Пістряк: «всім зрящим і дивующимся¹⁾, ніхто же о помочі не радїть. Зріте, пане сотнику Уласовичу, і ужасайтесь! Три седмиці і пол дождь не спаде²⁾, і земля не одождися, і небо заключися; вся претворишася в прах і пепел, вся прозябения ізсохша і единая пиль носиться у нашій вселенній і—о горе мні грішнику! — пиль сия водворяється в непорочнім доселі носі моем і дійствуєть чиханием, подобно аки-б от нюхновения нестерпимия і треокаяния—тфу!—кабаки, от нея же чист бих і непорочен от утробы матери моея до зді. О, горе!»

— Так від чого тут миру погибати, казав пан Забрьоха: коли ти, пане писарю, чхаєш?

«Але! чхаєш!»—покрутивши головою, казав Ригорович. «Чхнеть і не тільки я, та хоч би й сам полковий писар, та що й казати.

1) Всі бачуть і дивуються.

2) Не спав, спадав.

чхне і наш найясніший і найвельможніший пан гетьман, як оная зломерзкая кабака возгніздиться у носі його ясновельможности; а її, окаянної, подобие суть сицевая пиль вітром возметаемая. І аще не сотворим внезапного одождения, усе ізсохнеть і погібнеть! зелиє і злак ізв'яднеть і не будеть хлібного проізрастания; тогді і ми не точию¹⁾ возчхаєм, но і умрем от глада і жажди внезапною смертию. Розумно вам реку: подобаєть одождити бідствующую землю нашу!

— Отже я тільки через десяте-п'яте уторопав, що ти, пане писарю, мені говориш. Адже ти кажеш, що дощу в нас нема? Так що будемо робити. Чи ми можемо сили небесні знати і можемо зробити, щоб дощі йшли?

«Можемо!»—закричав на усю хату наш Пістряк, а далі як стукне кулаком по столу і ще дужче крикнув: «І паки реку. можемо!»

— А кажи, кажи, пане писарю, як? Я і Конотопський сотник, а щось і доси цього не знаю»,—питав пан Забрьоха.

«Внимайте, пане сотнику! Та будьте ласкаві, Микито Уласович, уторопайте, що я вам казатиму, щоб мені по десять разів не товкти вам одного. Є на світі нечестиві баби, чаятельно²⁾ от племене Ханаанського, по толкованию, каналского, іже вдашася Веельзевулу і його бісовському мудрованію, і імуть упражднение у відьомстві, іже ночним уременем, нам возлежащим і сплящим³⁾, сії нечестиві ісходють із домов своїх і воздівше на

1) Не тільки.

2) Мабуть.

3) Коли ми лежимо й спимо.

ся білу ю сорочку, розпускають власи свої яко вельблюжі; і пришедше до сусідських і других жителів пребиваній¹⁾, увходять у кравницю²⁾, просто рещи, хлів, і імають тамо крав³⁾, і доять і їх, і кротких овечат, і бистроногих кобилиць і сук злаго собачого ізчадія і, что реку? воздоять дряпливих кішок, вредоносних мишей, розтлінних жаб... і усякое дихание ползущее і скачущее, імущее млеко-вмістимія устроєнія, доять їм токмо нечестивим ізвісним художеством; і собравше усі сії млека, диявольським обаянием претворяють оное у чари і абие проїзводять усе по своєму наміренію, яко-то: викрадають ссущих младенців з утроб матерних і влагають ув онія або жабу, або мишу, або еще і щеня; поселяють вражду і раздор проміж супружного пребиванія; возбуждають любовное преклонение у юноші к діві, і от онія к оному, і прочее зло неудобореконое; а паче усьго, затворяють хляби небесні і воспрещают дождеві орошати землю, да погібнуть род чоловічеський. Чи понятно вам теперички, добродію, відкіль сія напасть постиже нашу паєстину, яко не імами ні краплі дощу, даже і до днесь? Ну-те-бо, не позіхайте, та кажіть: чи урозуміли глаголание мое?»

— А як-же? Хоч і по... зі... хаю, а усе урозумів. Ти оце мені розказував, що в нас, чи дощу нема, чи що.

— Так, так. Но чрез кого сіе бисть?»

— Чи через... жаб, чи... через кого... я щось не розслухав.

- 1) Домівок.
- 2) Корівник.
- 3) Корів.

«Та яких там жаб? Через відьом, через відьом, реку вам».

— Та цур їм, не споминай їх мені, пане писарю! Хоч ще до вечора й далеко, а як налякаєш мене, то я усю ніч буду жахатись і не спатиму; усе відьом буду боятись.

«Та нам не подобаєть їх устрашатись, а довлієть ізкореняти до третього роду».

— Як-же ти їх, Ригоровичу, скорениш? Ти за неї, а вона перекинеться клубком, кинеться тобі під ноги, зіб'є тебе, та й зчезне. Хіба-ж не бува цього? Чи мало старі люди такого розказують, так що, наслухавшись, цілу ніч дрижаки спати не дадуть.

«Не точию старії люди, но і аз могу вам повідати про таковое глумление. Єдиножди, вечеру сущу, парубоцтво яша м'я¹⁾ і поведоша на вечерниці, ідіже ядохом, гуляхом доволно, а пихом без міри, елико можаху; і еще мені у твердості сущу²⁾, ідох у своє містопробивание і, не доходящу ми хижини старої Цимбалихи, внезапно под носі мої вержеся нічтось³⁾; глава моя закружися і аз шатахся і мотався сімо і овамо⁴⁾ і, немогущу ми удержатися, падох, аки клада і успох⁵⁾, і спах тамо недвижим, аки мертв, дондеже возсія утро. Сіе-же бисть не іное, яко навожде-ние преокаянної відьми. Подобаеть убо їх добре привтужити, да ізлиють дождь із своїх сокровенностей і да оросять землю».

— Як же нам, пане Ригоровичу, за них

- 1) Одного разу, як був вечір, парубки взяли мене.
- 2) Коли я ще твердо тримався.
- 3) Кинулося щось.
- 4) Сюди й туди.
- 5) Як колода, й заснув.

узятись, щоб вони вернули дощі і щоб нам не нарobili опісля якої капости?

«Не устрашимся і не убоїмся!» — сказав пан Пістряк. — «Блаження і вічннн¹⁾ слави достoйнннн пам'ятн, прнснопоминаемн²⁾ роднтель ваш н отець, Улас Панасовнч, велелнпннн пан сотннк прехваброї Конотопської сотнн, его-же мудрому управленнню уся вселеннн днвуванн,— н да почнеть над нм земля пером,—той з снмн бабамн Єгнпетськнмн, прнсто рещн³⁾, вндьмамн, управлнванн блнгочестнвомудренно. Довлнеть н вам, доброднню, по прнмнру оному невпустнтелно сотвореннє учнннтн».

— А що-ж покнйннн пан-отець з нмн робнв? Кажн лншенн, може н я те-ж зумнню зробнтн?

«Частопоминаемнн отець ваш нх возхнщаше⁴⁾ н у рнчцн топлнше. Аще кая⁵⁾ сутн вндьма, та не погрнзнеть на дно речное, аще н камень жерновннн на внї єя прнчеплнють: аще-же непрнчасна єсть злу сему, абнє⁶⁾ погрнзнеть у водн. Повелнт, пане сотннку, чн топнт нх?»

— Та топнт нх! Нащо ледашо жалуватн?—рншнв Уласовнч.

«Блнго єсть»⁷⁾, каже прнсар: «утру суцу⁸⁾», повелню уся устроїтн, яко-же обнчай прн та-

1) Блаженної н вічної.

2) По всяк час згадуваннн.

3) Сказавшн прнсто.

4) Хапав.

5) Як-що котра.

6) Зараз.

7) Добре.

8) На ранок, вранці.

кому казусн буванеть н усе будеть блнголнпно; а у Черннгов уже не пндемо?»

— Та нн, пане прнсарю, не пндемо. Тнлькн... як-бн вндкрутнтнсь внд нх?

«Та вндкрутнмосн, пане сотннку; н сего радн абнє¹⁾ немедлннно пошлемо гннця, пншки, крнвого Ілька Хверлущенка, да шканднбаеть до вншшого началства з лепортм, що нам неможно у поход нтн, зане-же мн обаче²⁾ погрнжаємо вндьом у бездну нашого ставка, нже тнщатнсь³⁾ погубнтн увесь мнр, сокрнвшє дождь у сокровенностнх своїх».

— Добре, добре, пане прнсарю; оце мн дуже мудро прндумалн. Нднт-же, та прншнт лепорт, а я щось, розговорнючи з вамн, крнпко спатн захотнв. Мав було розказатн н про свою бнду, та нездужаю, так н куннню... Так казав пан сотннк, крнпко познхаючи.

От Прокнп Рнгоровнч пншов порядок даватн, як завтра вндьом топнтн, а Мнкнтн Уласовнч лнг спочнватн, та наперед трнха чн н не ськавсь.

На руку ковннька нашому пану Пнстряку. Зробнв з паном сотннком, що йому треба було н чого йому давно хотнлось. Пошнв у дурнн, пндвнв, щоб не слухав прндпнсаннн началства, не нйшов у Черннгов, може внд татар або внд лнхнв вндбнватнсь; а покн крнвнн Хверлущенко з однню ногою дошканднба н началство прнчнтл лепорт, що пан Конотопський сотннк, замнсь днла, прннннавсь вндьом топнтн, подума, що внн то був нерозумннн, а то вже н зовснм одурнв... «Певно його змннять, а

1) Зараз, не гаючнсь.

2) Тому що мн пнльно.

3) Котрн намагаютьсь.

сотником настановлять... вже-ж нікого більше, як мене». Так дума собі Ригорович; та кахикнувши, як пан дяк, збираючись читати полунощницю, дума: «І ураговим¹⁾ бабам і молодцям, хто мені яку капость робив, або... тее-то... не сотвориша послушання... знаю таківських... усім віддячу, позаполіськую їх добре! Спасибі, що мій дурень гне шию і лізе у біду, як віл у ярмо. Тепер, Прокопе, тільки паняй!» Далі здихнув, та сам собі аж голосно сказав: «Зіло²⁾ для нашого братчика, хитрого та розумного писаря, любезное діло єсть, егда началствующий такий дурень, як наш приснопоминаемий³⁾ пан Забрьоха! Не оскудіє і десниця, і шуйця, і восполняється кешеня і скриня. Не вменши, боже, таківських».

IV.

Смутно і невесело було раз у ранці у славному сотенному містечкові Конотопі. Хоч до сход сонця, поки ще й місяць негарзд сховався, і піднявся було по усім вулицям гомін, бігання, крик, галас; та й стихло, і увесь народ счез, так що ні по хатах, ні по вулицям нема нікогісінько, мов у шинку на велик-день перед вутренюю. Тільки і чути, що корови скільки є духу ревуть, затим, що хазяйки не йдуть їх доїти і не думають виганяти їх до череди; телята по хлівцям, чуючи, що їх матки ревуть, мекають і подають голос, ніби просячись, щоб і їх швидче випускали; овечки мекекекають; кози собі теж за ними, та тупотять, та бігають по загороді, шукають, куди-б

1) Вражим.

2) Дуже.

3) По всяк час згадуваний.

то вискочити і за собою овечат повести; коні ржуть на усе село, аж луна по зорі йде; по хлівцям гуси гегекають, качки кахкають, квочки кудкудакають—бо усякое дихання без чоловічої допомоги стражда; а чуючи такий гвалт собаки, то брехали, а то вже стали вити; малі дитинята, такі, що ще нездужають ходити, лазять круг своєї запертої хати, та учепившись рученятами за присьпу, силкуючись піднятися на ноженята, та знайде на присьпі скіпочку, та узявши у рот і смочче замість кістки, та як стане у руках її поворочувати, не вдержиться, та... плюсь, вп'ять на долівку, та й заплаче; а тут цуценя ходячи близько, знаєш, і собі голодне, підійде та й облизує йому слізеньки і край носа, і в роті язиком вилиже, то тут дитина не вмючи оборонитись від цуценяти, ще й дужче заголосить, думаючи, що хто-небудь прибіжить його оборонити і обітерти... Так що-ж бо! хати по усьому містечкові позапирувані; вози, плуги, борони, рала, де були з вечора поналагоджувані, так собі і стоять; воли, поївши свою соломку і бачучи, що ніхто їх не напува і не запряга, позринали і пішли собі по вулицям і, де не вздрять калачики або ромен і усякий бур'янець, то там і пасуться...

Біля дякової школи—хоч би тобі один школяр! І пан Симейон, дожидаючи їх, ходить біля школи, лагодячись на похорони і споминаючи про кутю з медом, та пильненько призирається на двір старого Кирика, що вчора вже і маслосвятіє над ним правили, так чи не куриться в нього з труби, що може вже і обід варять, коли вже він вмер; так ба! і труба не куриться, і у дворі ніхто не шаستاється.

«Екхе, екхе! негли¹⁾ возстанеть от одра болізни?»—дума пан Симейон і розсужда, ходячи по надвір'ю, які то люди тепер тугі на здоров'я та довговічні стали; спом'яне про хальору, як то їм тоді було мудро жити, та здихне важко, увійде у хату, та й стане різки в'язати на школярів, щоб над ким-небудь серце своє зігнати...

По-вгородам бур'янець і величенький, та ніхто-ж то його і не дума полоти, хоч сапки і лежать біля нього; а промеж грядок з розсадою та буряками та прочою овоцею, добре справляються, хрюкаючи, свині з поросятами, і байдуже, щоб що-небудь хазяйкама зоставити: усе повиїдають і носом копають такі нові грядки, що лиха матери опісля них хазяйка і у два дні у лад доведе; а тепер нікому їх і вигнати, бо нема нікого... Та й що-то: і у самих шинках пустісінько: шинкар дріма собі на лаві, бо нікогісінько, не то, щоб горілку пити, та й жінки з невістками нема, так тим-то ніхто йому не боронить і дримати; посудина в нього, як ще звечора попереполіскував та порозставляв, так вона і стоїть, і ніхто не повернеться у шинок і ногою...

Та чого-ж це так у славному сотенному містечкові, у Конотопі, чого так стало тихо і смутно, що не чути ніякого ні від кого гласу? і ні на одній вулиці не зустрінеш ні одного чоловіка, неначе—нехай бог милує!—усі люди у усім містечкові повимирали, або—і то не лучче смерті—кримські татари похапали? Де це вони подівались, що повідбігали і хазяйства свого і діточок манесеньких? Та нехай би вже жінки: їм хоч цілий день, зібравшись у

¹⁾ Невже.

кучу, теревені правити, а що мужики їх та діти без обіда, так то їм і дарма; а то-ж і ні одного чоловіка у селі нема, так що то: і такої дитини, що вже біга, і такої не зустрінеш!.. Де-ж то вони є?.. Еге! Аж ген-ген усі зібралися круг ставка, та й дивляться... А навіщо дивляться, так гай, гай! Такого приведення навряд чи є хто в нашому селі самий старий, щоб тямив, яке теперичка буде у Конотопі... Так що-ж там таке?

Посеред ставу убито чотири палі товстеньких, а у горі позв'язувано верьовками, та вп'ять, якимсь-то хитро та мудро попереполютувано; та в кожній палі у горі дірка продобана і туди верьовка просунута... А по ставку їздять люди у човнах; а вони не рибалки, бо в них на човнах не сіті і не в'ятері, а теж верьовки... А що на березі, так там-то от-то увесь народ із славного сотенного містечка Конотопа іще зібравсь, як і сонце не сходило і місяць не гаразд зайшов... От там-то і матери, що покидали і хати, і маненьких діточок, і поросятток, і птицю, і коровок, і по печам не топили. От там-то і чоловіки, що покидали дома недужих жінок, і скотину, і позабували, що треба в поле їхати... Усі, усі позбиралися дивитися, яка тут буде проява...

Та чимало-ж їх тут і було? І по всьому берегу, і кругом по горбикам, от як зерна у мішок набрати, так їх там тісно було. А хлопці та підпарубочі, котрим із-за людей нічого не видко, так аж на верби позлазили і вкрили їх, мов ті галки...

А крик, а гомін від того народу, батечки! Неначе вода шумить, як у повідь греблю прірвє; усі, усі разом говорять і ніхто нікого не слуха, а вже ніхто, як наші жіночки цоко-

тухи! От там-то і шинкарка з невістками своїми, що без них тільки шинкареві і виспатись: говорять, щечечуть, розказують: хто вчора був в них у шинку, на скільки випив за гроші, на скільки хто набор узяв, хто що заставив, хто з ким і як полаявся, кого, прийшла жінка та заняла з шинку, хто жінку у потилицю погнав і очипок з неї збив, що волосом на всю вулицю засвітила; як дівчата, обманюючи замість буцим-то батькові, для себе купують горілку, та по вгородам нищечком з парубками п'ють, та понапивавшись перекидалися, та боролися, та... «Годі-бо! Не усе розкажуй!» — загомонила шинкарка на невістку, так та й замовкла, а щось, мабуть, добре хотіла казати...

А там, з другого кінця, край верб, школярі, замість того, щоб у школу йти, та кому з часловця, кому з псалтиря стихи твердити, а кому мно-тло ¹⁾ зкладати, вони, зібравшись у купку, та скомпанували віршу на свого дяка, та нищечком на шостий глас і виспівують:

«Приїдте усі прихожани,
подивитесь, наші усі дяки п'яні,
А найбільше Симейон-обаче:
Од горілки нічого не баче
Й на криласі не вмє співати,
І псалтиря забув читати,
Тільки й вмє школярам субітки давати.
Днесь дячиха раз йому голову мила,
А ізмивши світло погасила...»

Як-же вріже їх на цім слові пан Симейон різкою, що з дому приніс; та як пожене їх нею до школи, а сам, поганяючи їх, божитесь за цюю прикладку, опріч субітки, що по закону

¹⁾ Назви складів з церковно-слов'янської мови.

подоба, буде їх шкварити, що в бога день, цілий місяць...

А там, побіля млинка, от-там що діється! Гай, гай! Аж тридцять козаків, хто з пікою, хто з нагайкою, хто з добрим кием, хто з верьовкою, а хто з колякою, та усі-ж то держуться міцно за верьовки, а тими верьовками зв'язано аж сім баб... А що-то за баби, так я вам розкажу.

Перша—забудь-вік ¹⁾ (Пріська Чирячка, з молоду не раз сиділа у куні ²⁾), поводи́ла на той світ аж трьох мужиків і усю худобу попередила на зілля та на корінці, та усякі ліки, та й лічить людей чи від лихоманки, чи від гризі, і від заушниць, бо вона змолоду давила зінське щеня; зніма остуду, переполох вилива, злизує від уроків, сонячниці заварює... і чого-то вона не знала? і до неї з усіх місць, аж верстов за двадцять, найджали болящі; то іншому, кому жити, то й поможе, а кому вмерти, то зараз після її води і вмере; то Пріська й каже: «Не так він недужав, щоб йому животіти!» Раз пан Пістряк, та просив її, щоб дала йому любощів, щоб його усяка, чи дівка, чи молодиця, на яку оком накіне, щоб його полюбила; отже-ж то випив тих любощів, та й пішов на вечерниці, та тільки було що розходивсь... як же йому завадить! так і додому не добіг. От з того часу і став на неї гонитель!

Друга була Химка Рябокоби́лиха, стар чоловік, замирала на своїм віку; і вже коли в кого що пропаде, то й не думай іти до ворожки; вона самій умілій брехню задасть, а

¹⁾ Старезна.

²⁾ Зазнала публіки за відьомство.

скаже на того, на кого схоче, та на кого сердита! А їй як не вірити, коли вона змиравши бачила, яке на тім світі є мучення і злодіякам і табачникам, і брехунам, і мандрьохам; так було кого і до ратуші приведуть, піймавши на бакші з огірками, або у коморі з салом, та коли Химка скаже, що не він вкрав, то було зараз і пустять, та приймаються за того, на кого Химка скаже, хоч його тоді й у селі не було. Отак було сказала раз і на пана Пістряка—що то! і старшини не минула! що буцім-то він у чоловіка бджоли підрізав. Воно йому так і минулося, звісно, як писарю, тільки вже він на неї з тії пори націлив.

Третя—Явдоха Зубиха, стара-стара та престаренна! Але старі діди, що вже насилу ноги волочуть, та розказують, що ще як були вони підпарубочими, так вона вже і тоді така стара була, як і теперечки; так що, коли-б не збрехати, було їй літ п'ятдесят з роду. І кажуть про неї люди, що вона як у день, то і стара, а як сонце заходить, так вона і молодіє; а у саму глупу північ стане молоденькою дівчиною, а там і стане старітися, і до сход сонця вп'ять стане така стара, як була учора! Так вона як помолодіє, то й надіне білу сорочку, і коси розпустить, як дівка, та й піде дойти по селу коров, овечат, кіз, кобил, собак, кішок, а по болотам жаб, ящериць, гадюк... Уже-пак така не здоїть, кого задума! хоч і ні-защо і нічого нема, то вона таки озьме своє. (Раз пан писар Ригорович читав перед громадою якоесь-то предписання від начальства і хоч перед тим днів з п'ять кріпко курился, а тут складав добре і вже було по верхам узявся, як ось і йде Зубиха, та й глянула на нього, і тільки і всього, що всміхнулась; так

що-ж? він зараз бумагу об землю, підтикався, та й давай вегері скакати перед громадою. Сміху було такого, що не то що! Та з того часу і став пан Пістряк, тільки хоч трошки погуля, то зараз і пожене химери. От така-то була ця Явдоха.

Четверта—Пазька Псючиха, не стак стара. Так та усе нишком, не хвалячись чаклує. Тільки і бачуть її, що як усі полягають спати, а вона і вийде на двір та й махне рукою. То куди махнула, туди і хмари підуть. А хто-б то до неї не прийшов, щоб або поворожила, або дала яких ліків, або хоч що-небудь таке, так хоч щоді їй поклону не приніс, нічого і не озьме і каже: «Я нічого не знаю; ідіть собі геть!» Ну, ну! така-то й не зна!

П'ята була Домаха Карлючківна. Як ще змолоду дівувала, так така була хороша, що й розказати не можна. Зростом собі невеличка: хоч у яку хату ввійде, то головою стелі достане; суха та цибата; на голові волосся, як на кужелі вовна; а коли роззявить рот, так і лопата влізе) нісочок, як у рябця; а як дивиться з Конотопа очима, так одним у Київ, а другим у Білагород, та й ті мов сметаною заліплені; а личком біленька, як чумацька сорочка, та ще к тому мов граблями уся тварь їй подряпана. От з такою-то красою дівувала вона, дівувала; перш жадала поповичів, далі спустила на писарів з ратуші, зажадала опісля вже і хлібороба, так ба! і личман не дивиться! Нічого робить! пов'язала сиду голову, перейшла жити у пустку, що на леваді, над болотом, та й стала чаклувати та людям капости робити. Вже і не думай її ніхто зайняти! ось тільки не поклонись їй звичайненько, або пхни не бачучи, або що-

небудь, то зараз і залящить: «Будеш мене, песький сину, тямити; стривай лишень! То так і є: або ходючи спіткнешся, або за обідом подавишся, або п'яний що-небудь загубиш, а вже не минеться так тобі: хоч—як там кажуть—не тепер, а в четвер, хоч через год, тільки вже не пройде тобі даром. Аж страшно білш про неї і розказувати. Цур їй, ще щоб не приснилась.

Шоста була Векла, старого Штирі невістка, а сьома—Устя Жолобиха; так нехай вже хто інший розкаже, а мені ніколи: чогось конотопський народ загомонів і закопошивсь, і комусь розступаються і дають до ставка дорогу, так вже пак не до поросят, коли свиню смалять.

V.

Смутний і невеселий, надувшись, як той індик перед індичками, хваброї Конотопської сотні пан сотник, Микита Уласович Забрьоха, йде до Конотопського ставка. Хоч на ньому і черкеска синя, з позакидуваними назад вильотами, і татарським поясом підперезана, і ніжик на ланцюжку за нього застромлений, і пика вмита, і борода виголена, і на голові шапка, та як йому були очі заспані і надуті, то й видно було, що він цілу ніч гуляв. Та й правда-ж була: з журби, цілісіньку ніч смоктав носатку, а Пазька, наньмичка його, знай доливала. Так після такої роботи, коли не виспишся, то й будеш довго чмелів слухати; я вже це знаю. Так куди-ж йому не бути смутному і невеселому? Хоч і підійшов до людей, що перед ним усі шапки познимали і поклоняються йому; а він іде собі надув-

шись, і ні на кого і не дивиться, тільки щоки роздува, щоб усі знали, що він тут-здесь є старший.

От підійшов до ставка, кинув оком сюди-туди, та й крикнув грізно: «А що?»

— Совершеніе уготовася¹⁾, — відізавсь до нього Конотопської сотні писар, Прокіп Ригорович Пістряк, стоячи біля калавурних, що стерегли низку відьом і придивляючись пильно, щоб котра з них, перекинувшись або сорокою, або свинею, та не дала-б дьору; а як почув гомін свого начальника, так зараз, знявши шапочку, і підійшов до нього, і поклонивсь йому низенько і каже: «Вожделінного умоісступления, з дневним містопретиванием, вам, пане сотнику, утресугубляемо!»²⁾.

«Спасибі!»—сказав голосно Уласович, не розчухавши, що йому наговорив пан Пістряк, теж невмівший доладу слова сказати, а так, що на ум збрече; та при тім слові тільки трохи підняв шапку з голови, та мершій її і наплюснув вп'ять на голову та й сказав повагом, усіх озираючи і ні на кого не дивлячись: «Здорові!» А це вже звісно, і усюди так поводиться, що чим начальник дурніший, тим він гордіший, і знай дметься, мов шкураток на вогні.

— Здоров був, батьку, вельможний пане сотнику!—закликотіла громада, загули чоловіки, залящало жіноцтво, запищала дівтора, та й поклонились йому низесенько...

От Ригорович і шепче пану Микитові на

¹⁾ Виконання підготовано.

²⁾ Хочє сказати, ніби—широ бажаного доброго гумору, натхнення, ради доброго дня, жичимо вам, пане сотнику, утрійні.

вухо: «Сотворяйте-ж ділоначинание, угобзіте у нашій Палестині порядок...»

— Цур дурня, та масла грудка!—шепнув йому на відвіт пан Уласович:—як мені укобзити, чи як там, коли нічого і не второпаю, що це таке і є.

«Так не творіте-ж мені возклонения¹⁾ ні в едином ділі!»—сказав писар, та й пішов до свого діла.

Еге! та хоч наш пан сотник, Микита Уласович, і не мав дев'ятої клепки, та ще таки стільки глужду стало, щоб розібрати, що коли, каже, не піп, то й не микайся в ризи. Зовсім не тямив діла, так і не вередував-же нічого, не так, як наш генеральний суддя, нехай царствує! Той було—і не думай його зупинити: чи до діла, чи не до діла, знай підписує, що підпада. Писар було зупиняє, так де! «Не хочу, каже, щоб діло валялося; підпишу, от йому й кінець». То було писар, коли тільки побачить, що суддя у колегию йде, зараз і хова усі бумажки, а то він їх усі зараз і попідчищує. Раз—о, сміху було! (я ще служив тоді у колегії і вчивсь склади писати, бо був ще хлоп'я по дев'ятнадцятому году)—писарчата узяли, та й списали таку бумагу, щоб суддеві у ченці постригтись, а його жінку віддати заміж за пана обозного, що з нею було частенько у лісок за губами ходить. Ну, та й положили той лист перед суддею; тільки таки, що ввійшов, сів, побачив той лист, потяг до себе, перехристивсь, та й каже: «Щоб не довго морити! Нехай мені дякують, що швидко діло рішив; а винуватий нехай жалкує на себе». Та чирк! і підписав «рукою влас-

1) Хочє сказати—перешкоди.

ною». А хлопці—ких, ких, ких, ких! Насилу писар їх у потилицю попрогонював і розтолкувавши суддеві той лист, порвав його на шматки... Та дарма; будемо своє договорювати.

От пан Уласович стоїть собі узявшись у боки, як той хверт¹⁾, що у київській граматці, аж ось і підійшов до нього Хома Калиберда, стар чоловік; та знявши шапку, поклонивсь йому разів з п'ять, а далі осміливсь і каже: «Спасибі вам, пане Уласовичу, що кохаєтесь у старовині. Ще покійний ваш дідусь, пан Опанас, таки Забр'юха, нехай над ним земля пером! і той не давав нас зобиждати. Хоч трохи було засуха ухвате, то він зараз за поганських відьом; та як тр'юх-чотир'юх втопить, то де той і дощ озьметься! І усе було гаразд! Що то старовина! Любезне діло!..

— Буде й новина непогана,—сказав повагом пан Забр'юха, та й відступивсь від Калиберди, щоб той не дуже налазив на нього і щоб часом не позапанібратавсь із ним; та щоб швидче від нього відчипитись, гукнув на Ригоровича і каже: «А що?»

А той, упоравшись зовсім, іде до нього, і кахикає, і уси закручує—це вже така звістка, що з письма стане говорити—та й каже: «Приспі урем'я²⁾ совокупление сотворити і погрузити нечистоту во істочники водния.—Ану-те, братіє! Дерзайте!»

Калавурне козацтво, як почули писарське повеліне, зараз і відчепили з відьомської низки Веклу Штириху; ухопили її мерщій за

1) Літера „Ф“, тому всяких чваньковитих парубків і називають фертами, що вони руки в боки беруть.

2) Прийшов, настав час.

руки і за ноги цупко, щоб не викрутилась, та регочучи і помчали до човнів... Вона кричить: пробі! Діточки біжать за нею та голосять, не наче вже вона і не жива; старий Штиря туди-ж за ними шкандиба, та плаче, та лає і козаків, і сотника, а найпуще писаря... Так ніхто їх і не вважа, а ще де-які з кучі кричать: «Держи-бо, Йосипе, дужче! бач пручається...» А інший каже: «Попалась? А що? Це тобі не коров у північ доїти...» Та й багато де-чого прикладували, аж поки її до човна донесли, утеревили у човен, і тут ще пущ держали. Як же довели до паль, тут скрутили їй верьовками руки і ноги гарненько; та верьовки і по-продівали у петлі, що на палях, та підсунувши її верьовками угору, як плюснули разом у воду... так як камінюка пішла на дно, аж тільки бульбочки забулькотіли!

«Тягніть назад, тягніть!.. Не відьма вона, не відьма!»—загула громада ув один голос, а хто молодший, та ближче стояв, так аж кинулись поміч дати тим, що біля верьовок...

— Погружайте, погружайте паче і паче тресугубо-окаянну дщер¹⁾ хананейськую!—як віл ревів Прокіп Ригорович і спиняв людей, щоб не витаскували назад Векли.

«Слухайте мене», на всі заводи кричав Уласович: «Адже я сотник. Я повеліваю: тягніть назад! Адже не знирнула, так вона і не відьма».

— Не відьма, не відьма; не знирнула, не відьма; тягніть назад!—кричав увесь народ і вже писаря ніхто не послухав і витягли Веклу зовсім мертво, відчепили від верьовок, і не

¹⁾ Дочку.

кладовивши на землю стали на руках відкачувати.

Поки це діялося, пан сотник, відпочивши опісля крику та турбації, підкликав до себе Ригоровича, та й спитавсь: «Скажи мені на милість: за-що її повелів топити? Жінка ще не стара, і багатого і чесного роду; не чути було за нею ніякої примхи».

— Сужду по правоті і без усякого возклення дівствую, — сказав Ригорович: — оная суть хоча іще і без старости жона, но імаєт пінязей¹⁾ до біса. Просих²⁾—і не дала; позичах—і не повірила; стражі предах—і не відкупалася, яко же другії прочії. Сього ради розмислих ю³⁾ погрузити і не ізторгнути оттолі, дондеже⁴⁾ не дасть мені, чого і коліко⁵⁾ прошу. Живуца, матері її дуля, тресугубо живуца. Зрю, що вже її відтрусилі. Нехай благоденствуєт до якого часу. А воздайте сюди Устю Вечериху!—гукнув Ригорович на калавурних.

Притаскали Устю і теж усе було, що й з Веклою, тільки Устя, як плюснули її у воду, так тут їй і аминь! Хоч і трусили, та і не відкачали, так і зосталась.

Питавсь пан сотник у писаря і про цю, так нищечком йому признавсь: «Що, каже, желах совокупитися з її дщерію Одарією, дуже ліпообразною, і вона тресугубо-нечестивая, замість жалаємої дівці, возклонила у кишеню мою тисящеклятий гарбуз і покри предняя і

¹⁾ Грошей.

²⁾ Прохав.

³⁾ Її

⁴⁾ Аж поки.

⁵⁾ Скільки.

задня моя срамотою, яко рубищем. Так се їй за оное діло такова пинхва...»

Аж ось і перемішав їм Талимін Левурда, кланюючись низесенько, і просить: «Будьте ласкаві, пане сотнику Уласовичу, може-б сполоскали і мою жінку трохи, бо троха вона чи не відьмує...»

— Давай її сюди!—неначе проспівав, так заговорив пан Забрьоха. «У нас не попадайся, зараз провчимо, а найбільш тих, що добрих людей, замість рушників, та годують гарбузами». Та здумав своє лихо, здихнув важко, та голову понурив і стоїть.

А Прокіп Ригорович ще тільки почув, обчім Левурда став прохати, та так і затрусивсь, неначе циган на морозі, очі йому так і заблискали, пика почервоніла, губи задрижали і ледве-ледве може слово промовити: «А як ти... а за що... твою жінку потопляти?... хіба-ж вона вольшебствує?»

— А як же не вольшебствує?—казав Талимін Левурда Уласовичу.—Ось слухайте сюди, добродію! Разів з десяток таке мені приведення було, що у саму глупу пірніч, хтось і стука у вікно; стука, стука, аж поки моя Стеха, знаєте жінка, прокинеться; прокинеться, та й вийде з хати, а я й засну; та вже перед світом вернеться; то я й питаю, де ти, кажу, була? То вона й каже: «ходила до коров, та оце змерзла, та й ляжу». А я кажу—лягай, а вона і ляже, та, каже, змерзла, а сама, як вогонь. Так це, бачите, добродію, вона не до коров уставала, а чаклувати, певне, чаклувати. А то на тій неділі, так я вже іменно бачив чорта живісінького, от як я вас, пане сотнику, бодай ви здорові були. Ось бачите як: поїхав я на ярмарок, та мавсь там пробути три дні,

та як мені завадило, так я у той же день і вернувсь пізно уночі. Стук-стук у хату—жінка не відчиня і з кимто-сь розмовля та регочеться, і світло є в них. Я як рвонув двері, так заціпка і відскочила, я й ввійшов; дивлюсь... аж в неї в гостях чорт, та от, як бачите, словнісінько як пан писар Прокіп Ригорович, нехай здоров буде; така йому і пика, і одежа, і усе таке. Я до чорта, а він від мене; я за ним, а проклятий чортяка та у сіни (а сінешні двері засунув я таки); він бачить, що непереливки, та у трубу; я як злякаюсь, як вернусь у хату, та на піл, та що-то: й кожухом укритись, а сам дрижу з переляку, що бачив чорта і що моя жінка з ним дружить. От я вам і кажу: непевна моя жінка, зовсім непевна. Сполосить її хоч трохи, може тоді дощ піде.

«А що-ж? Так і сполоснути. Пане писарю! ану!» Так-то сказав пан сотник Ригоровичу. Як-же той крикне на нього, так що ну! «Чи ви обуяли?»—закричав на нього.—«Чи ви таки попросту одуріли? Вам не довліє ніякого рішення іспускати, без потреби моєї, затим, що треба усяке діло угодити і законне присовкуплення соединити. А ти, гаспидська Левурда! От що касателно тебе закон повеліва: оно неключимого Талимона Левурду, навадженням своїм приведшого сожитие свое, сиріч жінку, до дружелюбія з сатаною,—дух свят при вас, пане Уласович!—убо подобаєть забити сякому-такому сину нозі у кладу¹⁾. А-гов, хлопці! Пойміте його і водворіте у ратушу і присовкупіте нозі його до кладу, бо сам сознание учинив, що видів і осязав жи-

¹⁾ Колоду.

вого чорта; убо він є колдун, чаклун; во утриє ізбію киями сього грішника».

Поки це Пістряк розказував, а сердешного Левурду вже й помчали да ратуші, а Ригорович повів оком, та з якоюсь молодичею чорнявенькою зирнувсь, усміхнувсь, покрутив ус, та й гукнув на калавурних козаків: «А нуте, водворяйте у преісподнії води Домаху Карлючківну!» І після Карлючківни тільки забулькотіло... А громада, бачучи, що вона не вирина, загомонала: «Ні, вона не була відьма, не була!»

І Пріську Чирячку, і Химку Рябокобилиху, і Пазьку Псючиху топили, і котру втопили, а котру відволодали, що народ аж об поли руками б'є, та дивується, що, каже, «де-ж тая відьма?—от усіх топили і усяка порина, а відьма не знаходиться». Микита Уласович вже й дримати став; по його, так вже-б пора і додому: чи будуть дощі йти, чи ні, йому нужди мало; не стане свого хліба, йому принесуть; Конотоп не мале село: без сварки і лайки і без позивання не обійдеться. Усе знай позіха, та погляда на свого Пістряка, що задумавсь, та пальцем знай штрика то у ліб, то у ніс; думав-думав, та й крикнув: «Давай останки во язичях. Водвори-ке сюди Явдоху Зубиху!»

Приперли й ту, відохпали човном до паль, підв'язали верьовками, підняли до гори... плюсь! Як об дошку, так наша Явдоха об воду, і не порина, а як рибонька поверх води, так і лежить, і бовтається зв'язаними руками та ногами, вихиля черевом і попереком і приговорює: «Купочки-купусі, купочки-купоньки!»

Увесь народ так і жахнувсь!—«От відьма, так так!»—закричали усі; а Микита Уласович.

як позіхав, та побачив сее диво, так так йому рот роззявлений і зоставсь; а Прокіп Ригорович так аж танцює понад берегом, та знай на трудящих кричить: «Возтягніте ще! Верзіте во тьму водную!» Так що-ж бо? як не пащикуює, а Явдосі нічого не зробіть. Підтягнуть, гупнуть її скільки сили у воду... так не порина, та й не порина, та ще й глузує над усіма, та усе знай товче: «купочки-купоньки».

«А вознесіть сімо¹⁾ каменя і плинхводіланія²⁾»—здумав пан Пістряк, і так і народилася цілісінька куча цегли і каменюк усяких, що хлопці, почувши приказ, зразу мотнулись і нанесли.

«Возложіте каменя на нечестивую вию³⁾ її, і на руці, і на нозі її, і паки потопляйте її. Так кумандував Ригорович, аж підскокуючи круг ставка, та з серця аж зубами скригоче.

Нав'язали моторніші цілісіньку низку кам'янюк на верьовку і підвізши на човнах, аж насилу три чоловіка підняли тую низку, та й накинули Явдосі Зубисі на шию і думають: от пірне! А вона, урагова баба, і не дума; плава поверх води, та що ослобонили їй руку із верьовки, так вона нею полощеться, тай жартує: «А що-ж? намистечко мені на шию почепили. а перстнів і нема? Еге! бач які добрі! кете⁴⁾ і перстнів на руки і замість черевичків чого на ноги».

— Сокрушайте тресугубо-окаянну кощунку ханаанськую, дщерь халдейськую!—кричав як опечений Прокіп Ригорович, та аж

1) Сюди, на цей бік.

2) Цеглини.

3) Шню.

4) Дайте-но.

запінівсь, як скажений, бачучи, що нічого відьми не зробить і що вона над ним кепкує.

Нав'язали їй на руки і на ноги каменючка—боживсь той чоловік, що мені про це розказував; а хто й казав, коли знаєте, Йохим Хвайда, що позаторік умер—так боживсь, що пудів двадцять нав'язали їй на шию, на руки і на ноги, та відчепивши від верьовок, так її й пустили у воду... Так що-ж бо будеш з сучою-пресучою бабою робити? Так і плава поверх води, і руками і ногами бовтається та знай приговорює: «купочки-купосі!» А далі урагова баба обізвалася і до писаря, та й почала його кликати: «А ходи, Прокіпочку, сюди! Нумо у купці купатись. Ходи-бо, не соромсь! Ось надіну на тебе намистечко і перснів тобі дам...» А Ригорович аж увесь чуб собі обірвав з серця, що й поганенька-б то баба, та над ним глузує; далі кинувсь до Уласовича, та й каже: «Несумнително, сія баба суть от баб египетських. Вона, ехидна прелютая, похитила дождевия капли і скри¹⁾ у себе у чванці²⁾, або у іному місцеві. Повели, пане сотнику, возмутити її розанами³⁾, да претерпять до нестерпимости і да розпустить хляби⁴⁾ воднії і да ороситься земля».

— Не второпаю, пане писарю, що ви говорите; а кажу вам, робіть, що знаєте, тільки швидче, бо вже обідня пора. Я б уже давно дав дьору, так хочеться дивитись на цюю кумедию, що на бабі цілісінький віз каміння, а вона не тоне, а плава поверх води. Робіть собі,

1) Скрила, сховала.

2) Слов'янське „чван“—посуд, миска.

3) Різками.

4) Безодні, містилиця.

що знаєте, а я буду на готове дивитись; я на те у Конотопі сотник.

Повелів Ригорович піймати у воді відьму Явдоху, та де! Хлопці човнами її й не здоженуть, і верьовками накидають, так усе нічого; так прудко плава, як тая шука, тільки попереду і позаду хвиля устає, бо звісно, як відьма плава: вже пак не по нашому! Плавала-плавала, шниряла-шниряла; та як бачить, що усіх потомила, так і піддалась.

Що-ж то зрадувався народ, як злапали відьму Явдоху Зубиху! Усі кричать, гомонять, біжать до неї, против неї; усяк хоче тусана або запотиличника їй дати... та й е за що! нехай не краде з неба хмар, не хова дощу у себе на миснику... Ось, як усі біжать круг неї, щоб не вирвалась, та не втекла; а вона й бай-то за нею, а її аж на руках несуть, боячись, дуже! Вона співа весільної пісеньки, як молда з дружками ходить. А наш Ригорович перед веде, та аж біжить з радощів, що таки напав на відьму і що він її тепер скрутить і вимучить з неї, щоб віддала дощі назад, що покрала, та з радощів такі баляси точить, що не тільки хто, та й сам себе не розбере, що він і говорить. Далі закричав: «А дайте сімо вербових і удвойте лозових і возглуміте її, елико сили вашої буде!»

Де взялись і різки. Скрутили Зубиху Явдоху; тільки що класти її, вона якто руку випручала, та й повела нею кругом народу; отже-ж слухайте, що з того буде. От і положили її; по два парубка сіли на руки і на ноги, а два узяло здоровенні пучки різок, та й почали чистити: дже-дже, дже-дже! аж засапались б'ючи, б'ють-б'ють і вже цурпалки летять... А що-ж Явдоху? Лежачи під різками,

казку каже: «Був собі чоловік Сажка, на ньому сіра сірмяжка, повстяна шапочка, на спині латочка; чи хороша моя казочка?»

«Та бийте окаянну ханаанку!»—аж заревів Пістряк.

Хлопці деруть що мога, а Явдоха своє: «І ви кажете: та бийте окаянну ханаанку, і я кажу: та бийте окаянну ханаанку; був собі чоловік Сажка, на ньому сіра сірмяжка, повстяна шапочка, на спині латочка; чи хороша моя казочка?»

«Та деріть дужче!»—крикнув що є мочи сам пан сотник Конотопський Микита Уласович Забрюха, що вже його дуже брало за живіт і печінки під серце підступали, бо не обідав і досі.

Хлопці перемінились, узяли нові пучки і стали пороти, а Зубиха знай своє товче: «І ви кажете: та деріть дужче, і я кажу: та деріть дужче; був собі чоловік Сажка, на ньому сіра сірмяжка, повстяна шапочка, на спині латочка; чи хороша моя казочка?»

«Соплетіте розонацію з тернія і удвойте їй поругання на лядві!»—скомандував пан Пістряк, довго думавши, що-б то їй ще придумати.

Хлопці чешуть Явдоху терновими, а Явдоха своє товче: «І ви кажете: соплетіте розонацію з тернія і удвойте поругання на лядві, і я кажу: соплетіте розонацію з тернія і удвойте поругання на лядві; був собі чоловік Сажка, на ньому сіра сірмяжка, повстяна шапочка, на спині латочка, чи хороша моя казочка?..

Та й до вечера не переговориш усього, що там було! Вже не тільки Ригорович Пістряк, та й сам сотник Забрюха почав сердитись, що

нема кінця ділу: б'ють-б'ють бісовську бабу, скільки хлопців перемінилося, скільки різок перебрали, і вербових, і березових, і тернових; а їй не позначилося нічого, неначе тільки-що лягла і ні трішечки і не бита; а вона собі знай товче чоловіка Сажку...

Одже-ж то як це діється і гаспидську, католикову Явдоху б'ють, проліз скрізь народ, що так і обступили Явдоху та й не надивуються, Демко Швандюра, стар-чоловік і непевний. Подививсь-подививсь, помотав головою та й каже:

«А що це вам за іграшки далися? Чи то пану сотникові знать скучно стало, так ви його забавляєте, як малу дитину, що різками порете, неначе кого путнього, вербову колоду?»

— Як колоду? Що це він каже? Де там колоду б'ють?—загула громада і дивуючись розпитує.

«Де колода? Не бачите? Дивіться-ж!»—сказав Швандюра, та й повів рукою по народу навпаки сонця... Так що-ж? Удивление та й годі! Тоді усі побачили, що лежить товста вербова колода, поперепутована вервовками, і сидять на ній чотири хлопця здоровенних і держуть її, яко мога, щоб не пручалась, а чотири б'ють тую колоду зо всеї сили добрими різками, неначе кого путнього. А біля тієї колоди лежить сама по собі Явдоха Зубиха і не зв'язана і регочеться, дивлячись, як працюються люди замість її та над колодою. Так, кажете, це і не удивление? Це вона, як її покладали парити, так вона рукою повела й напустила на усіх, хто тут був, мару, а Демко з свіжими очима прийшов і бачив, що твориться і як дещо знав і вмів против

чого що-небудь зробити, то він і відвів мару від людей. От тоді тільки побачили, що били не Явдоху, а вербову колоду.

«Ких, ких, ких, ких!..»—зареготався народ. Вже нашо пан писар, що сердивсь кріпко, а тут і сам розреготавсь, як уздрів таку кумедию. І що будеш робити? Звісно, що проти насилки нічого не зробиш, коли не вмієш, як її відвести. Ну, посміявшись, прийнялись радитись, що з Явдохою робити. Той те, другий друге каже, а Демко Швандюра той гараз навчив: «Таки, каже, нічого не думайте, а положивши дайте добру хлосту, поки верне дощі та роси, що, знаю, в неї на мисниках та на полиці. Та не бійтесь нічого. При мені не здужа навести. Коли-ж і наведе, то я відведу. Хоч вона і відьма, та й ми, хоч не усе, а що-небудь таки знаємо. Нехай вона і прирощена, а я тільки вчений, та дарма! Побачимо!»

— Так возклоніть-же її паки!»—закричав Ригорович—«і сотворіть їй школярську сікуцію¹⁾, яко же і нам во оное урем'я субітки²⁾ твориша...» Ще добре і не вимовив, а хлопці вже і мотнулись: розперезали, положили, січуть... і вже наші Явдосі не до казки; вже і в неї у самої на спині... латок з сімдесят, як у чоловіка Сажки... Мовчала-мовчала, хотіла відтерпітись... так ще не родивсь той чоловік, щоб утерпів під різками! Далі як заскавучить, як заскиглить... а далі як стане кричати: «Не буду до суду, до віку!.. батечки, голубчики!.. пустіть, пустіть!.. верну й дощі, верну й роси...

¹⁾ Екзекуцію.

²⁾ Субітка—порція різок школярам що-суботи.

буду тобі, пане сотнику... і тобі Ригоровичу... у великій пригоді... тільки пустіть...

«Годі!»—повів Микита Уласович голосом поважно. А Пістряк знай своє: «Усугубляйте паче і паче!» Хлопці не знають, кого й слухати: половина б'є, а друга жде.

А бодай вас, пане сотнику!»—так загарчав на нього пан Ригорович:—«іще було уп'ятерить подобало за такове злодіяние... Це вона мені зробила, що я після перепою химери погнав. От таке злодіяние...»

— Але! злодіяние!—казав пан Забрьоха:— тобі б усе тільки злодіяние і робити. Тут тільки трихи та мнихи, а вже обідати пора. Ще чи буде після такого парля дощ, чи ні, хто його зна, а що ми голодуємо, так це певно. А що нам суча баба з серця утнесть який бешкет, так і того треба боятися. Звели-лишень покинути Явдоху, нехай відпочине після такої бані. Нехай тепер ханьки мне, ми ще доберемося до неї. Ходімо, Прокопе Ригоровичу, до мене. Пазька наварила мудрого борщу. А після обід не буду ськатись, та розкажу тобі, який мені бешкет зробили позавчора у Безверхім хуторі. Ти ще всього не знаєш.

Сказавши цеє, потяг пан Уласович додому. Прокіп Ригорович наш зоставсь і стоїть мов облечений. Узяли його думки та гадки, який то там бешкет зробили пану сотнику на Безверхім хуторі? Думає-думає, а Явдоху за тим знай чешуть, аж цурпалки летять! Далі підняв палець до гори і каже: «Догадавсь! е, е, е, е! Сього мені і треба було! А покиньте, хлопці, бідну бабу позанапрасно мучити. Пан сотник звелів було її парити до вечора, а її помилую».

Підвели Явдоху і ледве-ледве живу пово-

локли її додому. Народ так і заклекотів за нею, усе кричачи: «відьма, відьма! Покрала з неба дощі!» А Ригорович іде собі та щось дума, а далі і каже: «Такої мені і треба!.. Підобрюсь до неї; вона pomoже його втопити, а мені винирнути з писарства та на панство...» Та й потяг до пана Микити Уласовича обідати.

VI.

Смутна і невесела ходила по своїй хаті, проводивши когось від себе і зачинивши двері, Конотопська відьма Явдоха Зубиха, після прочуханки, що їй дали край ставка при усій громаді за чаклування. Хто-ж то був у неї тоді, як усяк її цурався, бачивши, що вона є прирощенна відьма, що і в воді з каменюками не тоне і дощі з неба краде, і мару на людей насила? Але! хто? не хто, як наш Прокіп Ригорович Пістряк, Конотопський пан писар. Він то, почувши від пана сотника Уласовича, що йому було у Безверхім хуторі від панночки Олени, він зараз узяв на думку, як би то йому свого сотника зовсім з'їсти. От від обід прийшов до Явдохи, приніс їй усяких гостинців і помирився з нею, що буцім це не сам він звелів її і топити, і парити, а що це сам пан сотник вигадав, і що буцім-то хотів він її до вечера парити, а він же взяв на свою голову; і став її пильно прохати, щоб якби того пана Микиту зовсім у дурні пошити: що він оце увечорі прийде її прохати, щоб Явдоха так зробила, щоб Йосиповна його любила і за нього заміж пішла; а він як піддається у чаклування, так тут його і начинити дурнем, щоб і сотенства відцурався; а намісць його та настановити сотником його—Пістря-

ка; і обіщавсь, що тоді Явдосі своя воля буде чаклувати, як і скільки хоче.

Хитра Явдоха неначе і піддалася. Подарунки забрала і обіцяла усе зробити, чого Ригорович бажав, і проводила його оце з хати. Довго вона після нього ходила по хаті та щось думала; вже-б то їй і сісти хочеться, так не зможе притулитись... так-то щиро її повчили! Вона лежала і на печі, і на лаві; так не влечить довго, бо тільки й можна животом лежати, а горічерева або боком—і не думай: так її усюди списали.

Ходить по хаті, ходить та й погляда на свої глечики, горщики, кухлики, де з усякого звіря, і з усякої гадини є молоко, що вона з них понадоювала, перевертаючись до кожної матки усе різно, щоб не жахались і давались доїтися. А усі ті глечики, горщики, водянчики, кухлики стояли де-яке на полиці, інше на миснику, було і на припічку, було і на самій печі; яке вже поставлене на сметану, а яке ще стояло під лавкою та край помийниці. Під полом лежали усякі трави і коріння: мнята, любисток, терлич, папороть, собаче мило, дурман, усякі реп'яхи, куряча сліпота та й багато де-чого. На полу на подушках лежав кіт муруговатий та усатий, і тільки йому й діла, що їв та спав, та коли що було надума, то зараз до своєї хазяйки і озветься: «няв, няв!», а вона усміхнеться, та й скаже: «так-таки, котусю, так!» А коли вона що надума, то й питається його: «чи так, котусю?», то він до неї: «няв, няв!» Еге! і знали один одного, що говорять. Більш у неї не було ніякого хазяйства, та й на-що їй? Чого забажала, то уночі перекинулась, чи собакою, чи

мишою, чи жабою, чи рибою і чого їй треба, усього достала і є у неї.

Так вона сумуючи ходила по своїй хаті і, поглядаючи на своє зібрання, казала собі на думці: «Є усяке; не піду до людей позичати». Далі зирнула на двері, що—я кажу—тільки-що зачинила, проводивши когось-то з хати і каже: «Приводь тільки швидче проклятого сотника, я йому віддячу. Я-б і тобі, Ригоровичу, хука усучила, та нехай лишень опісля; тепер ти мені прислуговуй, а як з'їм гаспидського Забр'юху, тоді приймусь і за тебе, сучий Пістряче! Хороше, що оце ти мені розказав про Забр'юху та про Олену: ось я його оженю... достанеться і тобі, що мене так занастили, що і сісти не можу, і знущались надо мною, що при парубках порвали на мені і плахту, і сорочку, і пазуху розірвали, і очі-пок збили, що я волосом освітила, та били мене... о, та й били-ж мене! ох, били-ж мене, били, били, били! що ні сісти, ні лягти не можна; а все от той Швандюра, що зняв з них мару...»

От так вона й довго сама собі розмовляла, аж поки в хаті зовсім стало темно, що хоч око виколи... Аж ось на вулиці загавкали собаки, вона й каже: «Ану, котусю, відкрий свої очиці й посвіти, чи не вони це йдуть?» Кіт як розплющиться, як гляне своїми очима, так так як жар засяли, а Явдоха й бачить, що йде Микита Уласович Забр'юха, Конотопський пан сотник, а за ним писар його, Прокіп Ригорович пан Пістряк, і щось у руках, і під плечем щось несуть; от вона зараз шатнулась, достала каганець, піднесла до кота, тернула його проти шерsti, так іскри з нього й посипали, і вона засвітила каганець, поставила на

стіл, а сама полізла під стіл чогось діставати.

Аж ось—рип у двері, і ввійшли пан сотник з писарем, шапки з паличками постановили біля двері, а самі й стали озиратись, і пан Забр'юха й каже: «Світло горить, а її, бачу, й дома нема».

— Де то вже нема!—обізвалася Зубиха, лізучи з-під покутя й таскаючи превеличненний горщик, ганчіркою зав'язаний: «Ось де я була; оце доставала горщик з хмарами, що було заховала їх на тридев'ять рік, так отже, пан Конотопський сотник, присилував мене випускати хмари й дощі пустити».

«Та вже, тітусю, годі об сім»—поклонивсь пан Забр'юха й став гостинець доставати.— «Ось тобі хусточка, що мені попівна вишивала та подарувала, так оце поклоняюсь нею вам, та от ще аж цілісінька копа грошей, тільки будь ласкава, тітко, не сердься на мене і вибачай, що так з тобою прийшлося... Це так... тее-то... якось-то нехотячи...»

— Як нехотячи?—аж запищала крикнучи Явдоха:—як нехотячи, коли-б тобі так хто пику списав... то ти-б не те сказав... Не хочу твоїх подарунків; цур тобі! Пек тобі! Війся з ними! Не мішай: йду дощі випускати, а то вп'ять пеня буде й завтра так мене знов випорють, що сьогодні не зможу сидіти, а завтра вже й не стоятиму. Пустить мене, піду дощ випускати.

«Тіточко, матіночко!»—аж в ноги упав сердешний Микита Уласович та кістляві руки відьомські цілує та просить: «Не буду вже тебе турбувати та й що мені за діло, що нема дощу? От так-пак! Я тут є сотник, голодувати не буду: той прийде з хлібом, той з паляни-

цею, той з буханцем, а інший і мішечок борошна привезе; аби-б тільки позивались, то нам, старшині, і дощі не під час, хоч би ти їх, тітусю, і повік держала у себе під покутем. От моїй біді поможи! Натє-лишень, пожалуйте: от пляшка дулівки, от півсотні тарані, ще свіжа була повесні, осьде ж і серпаночок... тільки здіайте милость, пособіть моїй біді, ось що я вам розкажу...»

— Знаю, знаю про твою біду, якого тобі мудреного печеного гарбуза піднесла Йосиповна Олена, що з Безверхого хутора, і як ти після нього насилу на другий день очунав! Знаю, знаю все.

Аж іздивувавсь пан Забрьоха, що відкіля це, каже, вона все зна, неначе тут була, та й став її пуще прохати, щоб вона вже не сердилась і заступилась за нього.

— А що я тобі робитиму?—пита Явдоха.— Не йде за тебе хорунживна, так мені яке тут діло? Не йде, так ськай другої.

«Та де її у гаспида ськати!»—здихнувши каже Уласович:—Одно те, що не придумаю де другу ськати, а друге те, що далибі не хочу, бо смертельно улюбив Йосиповну Олену, так хоч би мені й суддівна, або хоч і полковниківна, так я й не подивлюсь на них, бо улюбив Олену всім тілом і душею, і серцем, і всім животом, і бачу сам, що коли її не достану, то або утоплюсь, або удавлюсь, або світ за очима піду... Помози, пані-матіночко!»—та беркиць їй у ноги, та аж плаче, та просить, щоб не дала йому не своєю смертю пропасти, та щоб як-небудь приворожила, щоб вона за нього захотіла йти.

— Та як за тебе і йти такій дівчині?—вп'ять каже Явдоха.—Вона дівка—козир, чи

одежою, чи на виду собі, так зовсім дівка, а худоби й грошей до ката, а ти що? Куди ти годишся?

— Та дарма, тіточко, матінко, дарма! Нехай я і стидкий, і бридкий, і усякий; а ти таки так зроби, щоб вона мене полюбила та щоб за мене заміж пішла. Що копа, то копа оце на столі лежить, а то от сорок алтин, та ще...

— Ні,—каже Явдоха, та й відсунула від себе гроші:—Мені цих креймахів не треба, нащо вони мені? У мене все є й чого забажаю усього достану; а коли так пильно просиш, то нехай вже й змилосердусь над тобою, тільки зроби мені от що...

— Що звелиш, пані-матусю, усе зроблю. Чи звелиш Конотоп спалити, так разом з чотирьох кінців і запалю; чи звелиш усю конотопську дівтору, що ви, відьми, не любите, так за один день усіх до єдиного й потрощу...

— І то гаразд, та мені тепер от що треба. Озьми ти оттого сучого та пресучого сина Швандюру, що зняв мару з людей, що я було наслала, як мені сікуцію давали, так озьми його під арешт, буцім він або прокравсь, або тебе лаяв, або що хоч на нього набрешти, і зведи пеню¹⁾, та оббери у нього всю худобу—бо він собі заможненький—та щоб на тебе родичі його не гримали, так ти віддай тее усеє пану писарю Ригоровичу.

— Благое діло і мудрое рішення пані Зубихи, ей! істинно!—так обізвавсь пан Пістряк, сидючи собі на лавці край вікна.

А Явдоха й каже: ...«бо йому, сироті, нігде

¹⁾ Поклади штраф.

взяти, тільки що спадками¹⁾ живитись; а Швандюру озми й вижени із села, щоб його і дух не пах. От коли це мені зробиш, то й я тобі...»

«Мурлу, няв, мурлу!»—обізвався відьомський кіт і Зубиха схаменулась, та й каже:

«Е, ні, ще, ще, ось слухай ще. Домашина ятрівка Хвенна Зозулиха... неможна мені біля її хати йти, так і доклада мені про те полотно, що в неї з города пропало та якось то опинилось у мене в скрині, так вона мене злодійкою узива і всякі доклядки докладає; так чи не можна її, підризавши, теж з села вигнати?»

— Та для чого не можна? Тільки кажи, усе зроблю... Так казав пан Уласович, повеселішавши, що вже відьма стала до нього добріша.

— Оце все коли зробиш, то й я...

«Мурлу, мурлу! — замурликав уп'ять кіт і Зубиха знов стала договорюватись, і каже:

— «Та ще от у чім пожаліюсь. Демко Сіроштан прбсвітку мені не дає: позавчора хвалився, що мого kota вб'є, як його не берегтиму, а він таки вб'є. Так його то, пане сотнику, провчи та провчи...»

— Та провчу, провчу, тітусю, так що до нових віників буде тямити; тільки зроби й моє діло...» — пильно пристаючи, прохав її пан Забр'юха, і чого-б то він не обіщався їй зроби, аби-б вона так починила, щоб хорунжівна за нього пішла.

«Ну, добре-ж, синку, коли-ж так, то й так. Буде за тобою бігати хорунжівна Олена і ночі

¹⁾ Що зостанеться від інших, безгосподарною спадщиною.

не спати, як і ти за нею. Кицю, кицю, кицю, кицю».

— Мурлу, няв, мурлу няв!

«Добре-ж»,—казала Явдоха.—«А йди, пане Уласович зо мною з хати, та й уступи з порога лівою ногою на пісок, щоб твій слід обозначивсь на піску». От і вивела його з хати і слід його збрала у хусточку і зав'язала; а далі, вернувшись у хату, посадила на лаві край стола, а Ригоровичу звеліла каганцем світити, а сама, узявши пана Забр'юху за лівий ус і стала волосся відділяти. Заколупне нігтем волос, та й лічить: раз, два, три... та як відбере дев'ять волосів, то дев'ятий і рвоне зовсім... Пан сотник кричить, пан писар регочиться, Явдоха Зубиха щось шепче та спльовує, а кіт мурниче на всю хату... От так-то у бідного Микити Уласовича відьма виривала дев'яте волосся з лівого уса й нарвала їх усіх аж восьмеро, достала шматок паперу й повернула туди тее волосся, а пан Забр'юха, повитиравши сльози, що так йому й текли від скубіння, став питати відьму, що коли, каже, вже зовсім поворожила, то вже я й піду?

«Йди, синку, здоров додому, та лягай спати, та й жди від хорунжівни присилу, щоб слав за рушниками».

Пан Уласович цее почувши, та за шапку, та з хати, та не оглядаючись—до дому, щоб відьма не здумала ще де в нього виривати волосся. Побіг, сердешний, не дождався і свого писаря, бо той зостався ще у відьми і щось довго з нею гомонів, і кіт з ними мурникав; а як виходив пан Пістряк з Явдошиної хати, так чути було, що казав:... «І усе благонаміренно устроївше, гряду у свою Палестину. Прощайте!»

— Ідіть здорові!—сказала Явдоха, зачинаючи за ним двері у хату, та й одізвувалась до кота: «Кицю, кицю, кицю, кицю!..»

— Мурлу, няв, мурррлу!

Тут зараз узявши, зняла з голови очіпок, сіду, як молоко, косу розпустила, узяла білу сорочку, та й наділа на себе, та ні пояса, ні плахти не підв'язала, так і стала по хаті ходити та шептати усяке колдовство, та у всякім углі тричі спльовувала; далі взяла жлукто та й положила його серед хати і стала знов щось по-відьомськи бормотати; далі взяла з кухлика якоїсь води, та все бурмочучи, побризкала тою водою і себе, і жлукто в середині... А кіт що є духу нявчить, а далі аж на ноги устав, та потягнувсь і засвітив очима ще дужче, чим каганець у хаті палав... Тут Явдоха мерщій у жлукто і полізла... а як вилізла, так стала дівкою! Та й дівка-ж немудра! І молода, і хороша, і чорнява, і ще, мабуть, красивіша від черніговської протопопівни!

От, як переродилась наша відьма, узяла жаб'ячої сметанки, та кобилячого сиру, голівок від тарані, і, поскладавши на тарілочку, поставила перед свого котуса й каже: «Коли, котусю, захочеш без мене їсти, так от тобі ласощів, не скучай без мене, поки я вернусь». А сама, доставши аж п'ять дійничок, погасила каганець і пішла з хати доїти кого їй треба було.

Тільки таки що другий півень крикнув, тут Явдоха що є духу ускочила в хату і впала мов нежива. А як віддихнула й устала, так вп'ять стала старою бабою, як і була. Зараз кинулась до свого кота й розказує, мов чоловікові: «Котусю, киценьку! Чи не скучав же ти без мене? Я трошки забарилась: поки пооб-

доювала усіх коров, овечок, а це ще мені треба було щучого молока на одно діло; кинулась до ставка, та поки вражу шуку зупинила, поки її замовила, щоб далася здоїти, аж і крикнув перший півень; та хоч він нам не страшний, та все-таки треба було поспішати, щоб не заспівав другий, тоді-б так на вулиці простяглась, як тепер тутечка...»

А кіт знай хвостом помахує та усами помахує, та що є духу нявчить: так-то рад був своїй хазяйці, що вернулась.

От вона йому постановила ще всякого молока й сметани, і стала поратись, та де-що мішати та варити на чаклування, аж ось і світ!... А тут трохи погода й прийшла до неї жінка, уся голова обв'язана, і йде й оха, і прийшла оха, і сіла й усе оха.

«А відкіля ти, молодице?—питає її Явдоха.

— Та я з далека! — каже молодиця, охаючи: «коли знаєте хутір, що на Сухій Балці, а зоветься Безверхий... ох!...»

Явдоха моргнула на кота та й каже: «Ні, не чула й зроду не була, і не знаю, хто там і живе... Ти-ж чого до мене прийшла?»

— Та не вам кажучи, прикинулась бишиха, та всю мені пику роздула... ох!.. Так оце мене люди нараяли, щоб до вас іти... Зділяйте милість, тітусю, робіть, що знаєте, тільки допоможіть, щоб я сьогодні ще виспіла до паньки нашої хорунжівни Йосиповни Олени...»—так це кажучи й положила на стіл буханець, п'ятірко яець і шага грошей.

Зубиха зараз і кинулась, положила долі ніж і звеліла молодиці стати на ньому босою ногою проти тієї щоки, де самий дужчий опух; а сама достала у покришку жару, і положила туди кусок страшної свічки, та лада-

ну, та клаптик тієї хустки, на чім становлять пасху під свячення, а молодицю закутала-закутала, щоб увесь дим нікуди більш не йшов, тільки на неї, а сама знай шепче, та спльовує, та дме на жар, а кіт нявчить на всю хату. От курить та курить, як тут молодиця... геп! і впала на долівку, мов не жива. Зубиха її відволодала й посадила на лавку, та й каже:

«Не журися-ж тепер: минеться, як на собаці присохне; це з очей; який-то чорнявий парубок та на тебе дививсь та завидував...

— Так і є! Це-ж наш панич,—казала молодиця: Таки як мене не вздрить, так у вічі й загляда; а на тій неділі взяв, та рукою погладив мене по щоці, та й сказав: «Що за з чорта гарна молодичка!» Я так і згоріла, та від того часу так мене й узяло...

Тут Явдоха й стала її розпитувати... об чім їй треба було... а далі й проводила з хати, та й каже: «От тепер добре! Тепер усе знаю, що мені треба...»

VII.

Смутна й невесела сиділа на призьбі біля своєї хати панночка Йосиповна Олена, хорунживна, на своєму Безверхоми хуторі, що на Сухій Балці, а білими рученятами копирсала в голові братіку своєму, пану хорунженку. Він, сердешний, той день з пан-отцем, що заїжджав до нього, поховавши когось на другім хуторі, та за обідом, поївши добре вареників та карасів у сметані жарених, та запивши скотинами (бо це вже діялось після Петра), витягли самотужки по носатці тернівки, а вишнівкою на дорогу запили; а підвечіркуючи, панич убрав аж п'ять мандрик та горщикок

маслюків у маслечку та в сметані пряжених, що дуже їх любив, так його, хто його зна й від чого, і завадило: от він і приліг до сестриці на коліна, та як та йому ськала, а він і заснув. Тут прийшли з поля і корови, і овечата; от їх тут біля панночки і доять, і молоко в глечики зливають... а вона й байдуже! їй неначе ні до чого й діла нема! Забула дивитись і на дїво, забула братіку і в голові ськати, тільки в неї й на думці, що...

Тільки що хотів було розказати, об чім наша хорунживна думала й чого була смутна й невесела, аж ось і прийшла до неї бабуся, така старенька, така старійшла, що на превелику силу дибле; от підійшла до неї, та й каже: «Дай боже вам, панночко, вечір добрий! Нехай вам бог помага!»

— Аж здригнула Йосиповна, що й не бачила, відкіля вона й взялась і як перед нею стала; а далі, трохи схаменувшись і каже:

«Здорова, бабусю! А відкіля тебе бог приніс?»

— Та я так собі... Я і з далеку й не здалеку, я й тутешня, я й зовсім не відсіль; я й нічого не знаю і все знаю; і хто й по чому журиться, я й знаю і не знаю; і що подіяти, і вмію й не вмію...

— «Ох, бабусю, та ти не проста?»—питається Олена.

— Та простісінька, бач! Не вашого, панського роду, а проста собі стара баба, не знаю нічєї журби, не знаю, хто сидючи на призьбі, журиться об Дем'янові, що пішов у поход з козаками; я таки й того не знаю, хто біля колодязя всю ніченьку з ним просиділа й на прощання зняла з руки срібний перстень і відда-

ла з хусточкою, що сама всякими шовками вишивала...

— Ох мені лихо, бабусю! Та ти все знаєш?.. Не гомони, будь ласкава, братік прокинься, та почує, та мені сміятиметься... Нехай після вечері я тебе покличу, то ти в мене ночуватимеш, та й поговоримо з тобою!

«Під повен місяць, тепер то й робити що треба. Нехай братік іде до себе в хату, збуди його; а я тобі скажу, що треба робити та ділом спішити. Я знарошне до тебе сьогодні після вечерні з Київа пішла...»

— Як це можна? З самісінького Київа? Після вечерні? Та цьому не можна статись!— пита Олена, дивуючись. «Як таки можна від Київа так скоро дійти? і близенький світ?»

— Пожалуй, дійти не можна, так ми-то знаємо, як воно робиться. Збуди лишень братіка швидч, нехай іде до свого діла, мені треба швидч поспішати.

«Та братіку щось завадило, трохи не з очей. І був здоровий, та як глянула на нього ота чорнява молодиця, що коло корови ходить, та глянула, та й усміхнулась, я сама бачила, та після того так його за живіт і узяло; чи сонячниці, нехай бог боронить, чи що?»

— Це все очі, усе очі наробили; та не журись, я відведу. Ось збуди братіка, а я навчу молодицю, що йому треба робити. Від неї сталося, вона нехай і зніма.

Олена стала братіка будити, що хріп на весь двір, а бабуся підійшла до молодиці... а та зразу й крикнула: «Ох, тітусю! І ви до нас прийшли?..»

— Але! не кричи лишень,—каже бабуся: «а от що зроби: озьми... шупу-шупу-шупу... Нічого не можна було розслухати, що їй там

бабуся шептала, тільки опісля молодиця й каже: «Та добре, добре; забавте тільки панночку».

— А вже, каже бабуся, це вже мое діло. «Ходи-ж сюди за мною». Та й привела молодицю до панночки, та й каже: «Ось я навчила молодицю, як з панича сонячниці зняти; іди-ж, паниченьку, швидч за нею, вона зробить тобі, що я звеліла; та швидч робить, а то тебе так розбере, що й на стіну полізеш».

«Ох лишечко!—казала, злякавшись хорунжівна: «Іди-ж, братіку, іди швидче. Роби йому, Мотре, як бабуся казала. Та роби гаразд, не спішучи»...»

От пан хорунженко пішов з молодицею у хату, а бабуся, плюсь! біля панночки сіла, та й каже:

— «Тужиш, моя зозуленько, за своїм сизим голубоньком, та ба! Нема його тутечки; пішов далеко, далеко, аж до Чернігова...»

— Та почому ти, бабусе, усе знаєш? Хто це тобі розказував, що я там... чи журюся, чи... що там таке... я й не знаю!—питала, соромлячись Йосиповна.

«Вже то я не знаю! — каже бабуся: «На що-ж нам і зорі, коли нам на них не дивитись? Гляну з вечора, гляну й опівночі, подивлюсь і перед світом, та й знаю, де що діється».

— Коли-ж ти знаєш усюди, де що діється, то скажи мені, бабусю, що робить тепер... сказала Олена, та й почервоніла, як камазин, і язик став мов повстанний.

А бабуся перехопила та й каже: «Дем'ян?»
— Е-ге-ге-ге!

«Судденко Халявський, Омелянович?»

— Ато-ж!

«Ось слухай, доню, що він робить: оце був

з козаками на муштрі перед паном полковником, та втомившись, прийшов додому, роздягсь, розперезавсь, та й ліг сумуючи об тобі, та й журиться, що, дума, нешвидко тебе побачить...

— І кажуть таки, що не швидко їх пустять!

— Не журись; може ти його й цього вечора побачиш...»

— Де то вже, бабусю, мені його побачити, та ще й цього вечора. Він не птиця, щоб йому до мене прилетіти!

— Хоч і не птиця, а прилетить і вродиться отут перед тобою, як оце я. Чи хоч, щоб прилетів?»

— Де то вже, моя голубочко, не хочу! Аж жижки трусяться, щоб хоч-би його побачити... Зділай милость, нехай прилетить до мене... та чи не буде йому якої від того надсади?

— Таки аж нічогісінько; він на те козак».

— Приклич-же його, пані-маточко, хоч на часиночку, хоч на годиночку, хоч-би я на нього подивилася! Що знаєш, те й роби, а я нічого не пожалкую. Усе тут моє, дам тобі всього, чого забажаєш...

— Добре-ж, доню, добре. Ходім своє робити».

От і ввійшли у велику хату, позаципали й двері і вікна, а вже й сонечко стало заходити; панночка затопила в печі, сама сходила по воду, а йшла по воду, як бабуся її навчила: не прямо до криниці, а вулицями обходила навпаки сонця; прийшла до криниці, набрала відро води, та й вилила на схід сонця; друге набрала й вилила на захід сонця, а третє набравши—що є духу, не оглядаючись, і вп'ять не прямо, а вулицею за сонцем. От як принесла, та й настановила кашник з водою; а ба-

буся достала з-за пазухи зілля: любистку, материнки, чорнобривцю, цвіту папороти, терличу, та всього по пучечці всипала в кашник, та й пристановила до вогню; а сама взяла муки пшеничної, змісила водою, та й виналя з калитки у паперці кошачого мозку, відколупала пальцем, та й положила в те тісто; далі достала в себе з хустки, що був зав'язаний, слід пана Забрюхи, та й розділила пополам і одну часточку всипала в теж таки тісто, змісила й скачала коржик, посадила в піч пектись і все з приговорками та спльовуваннями, а хорунжівні звеліла сидіти на полу, підбравши ноги під себе, не жахатись, і що вздрить, не боятись нічого і все думати про свого милодана.

От, як коржик спікся, вона й дала його з'їсти Олені за три рази, запиваючи з водяника водою, що нашептала бабуся; а за тим і горшок з зіллям став закипати. Бабуся, гукнувши на Йосиповну, щоб нічого не жахалась, узяла другу частку сліда Уласовичового, та й всипала в кип'ячий горщик і стала мішати, а сама аж у піч мов улізла, та що є духу й кричить. «Терлич, терлич! десятьох приклич, а з десятьох дев'ятьох, а з дев'ятьох восьмерьох, а з восьмерьох семерьох, а з семерьох шестерьох, а з шестерьох п'ятерьох, а з п'ятирьох чотирьох, а з чотирьох трьох, а з трьох двох, а з двох одного та доброго». Та й промовила нищечком, щоб хорунжівна не чула: «пана сотника Конотопського Забрюху, Уласовича Микиту; а хто жде та дожида, так нехай собі дрима. Та й дмухнула на Олену, а та ні з цього ні з того і стала собі дримати.

Вп'ять вража баба стала горщик мішати і вп'ять кричить у комін тії-ж речі: «Терлич,

терлич! десятьох приклич... та й звела на одного, усе таки пана Уласовича, далі й промовила нищечком: «а хто сидить та ждеть, той нехай собі заснеть». Та вп'ять дмухнула на хорунживну, а вона, сердешна, так і заснула...

Стала бабуся утрете мішати зілля і вже що є духу у трубу кричать на терлич; і як довела до одного, так аж запищала від натуги, кричучи зо всієї сили, та зовучи пана Уласовича, а на хорунживну дмухнула й говорить: «а хто спить та сопе, так нехай і захропе». А від цього панна Йосиповна бебех у подушки, та й захропла на всю хату... А тут щось із сіней у хатні двері—геп! та й стогне, і щось мурниче, і охка... Побачим опісля, що то там було.

VIII.

Смутний і невеселий стояв, руки зложивши, хваброї Конотопської сотні пан сотник, Уласович Микита Забрюха, у славному сотенному містечку Конотопі, на вулиці, біля шинку, де усегда збиралася сотня, чи на муштру, чи на переліку, що чи не втік которий козак часом бува. Стоїть він, сердека, руки заложивши, голову понуривши, мов віл перед ярмом; а козаки начисто, уся сотня, як скло, перед ним стіною стоять, шапки поскладавши на призьбі у шинку, щоб як буде яка муштра, так щоб не поспадали з голов, а дітвора, що тут так і біга круг козацтва, щоб не підібрали, та не запроторили куди геть. Так ото стоять козаки й ждуть, що з ними будуть робити і який приказ буде, та проміж себе де-що й базікають, мов вода на лотоках шумить, аж луна йде; та доставши з халяв, хто ріжок з каба-

кою, та нюхають, та чхають; а хто люльку, та тут її розпаливши й смокче.

Пан Забрюха цього нічого не вважа, і не бачить, і не чує, що край його діється. Йому здається, що він і досі слуха, що читав йому пан писар Конотопської сотні, Прокіп Ригорович Пістряк, а цей давно вже прочитав, що треба, та зложивши бомагу, кладе в кешеню... Аж ось пан Уласович здихнув тяжко та важко, мов ковальський міх, та й пита писаря:

«Зділай милость, приятелю Ригоровичу! розкажи мені словами, що ти там у лепорті читав? Ти знаєш, що я нічого письменного не розжую, хоч і в школі вчився і «вірую» почав було вчити, та на «же за ни»¹⁾, як затявсь, та й покинув письмо. Так ти мені не читай, а розкажи, що оце за лепорт приніс козак з Чернігова? Адже ми послали лепорт, що у поход не підемо, хоч нехай кіл на голові тешуть; нам ніколи, друге діло зайшло; так чого ще вони пащекують?»

— Уся спирра²⁾ Черніговська безумио удадєся!—став казати прокашлявшись пан Пістряк: «возписують предписание і лають вас», пане сотнику, і мене—гм, гм!—возсозивають—прощайте у сім слові—дурнями, за неже ми возгнущалися їх повеливанием і не направихом стопи наші до Чернігова».

— Догадавсь, хоч через десяте п'яте уторопав, що ти, пане писарю, говориш; так це-б то нам усе-таки збіраться до Чернігова?

«Не іначе, як обаче!»—сказав Ригорович, моргнувши усом.

¹⁾ „Розп'ятого же за ни при Понтійським Пилаті“,— що був розп'ятий за нас, себ-то: початок символа віри.

²⁾ Спирра—Військовий загін.

«Так тряся-ж їх матері! От їм дуля під ніс!» Та зложивши дулі, і став крутити. Крутив-крутив, та на Чернігов і посила, та все прицмокує, а далі як крикне: «Не піду! Я їм послав через кривого лепорт, що нам ніколи».

А пан Пістряк і каже: «Та наш кривий іще не сотворив дошкандибання і до половини путі. Не возмущайтесь, пане сотнику; ми не ізидимо, дондеже не подучимо отвітствования на наше сомнительство».

— Так-таки, Ригоровичу, не підемо. Бач, як я мудро скомпанував? Не підемо, та й не підемо. Ну, хлопці! Сонечко заходить, розходьтесь вечеряти, а завтра чим світ з косами косити мені. А ходім, пане писарю, до мене вечеряти; Пазька наліпила мудрих вареників та спрягла яешню... Ой, лишечко! Ой рятуйте, ой, біда!—став пан Уласович несвоім голосом пробі кричати та за боки хвататись... Пан Пістряк і козацтво кинулось до нього, що йому там сталось? Аж він... шелесть!.. піднявсь до гори і полетів, як птиця, усе-таки кричучи, що є голосу...

Що-ж то вжахнулися всі люди в славному сотенному містечкові Конотопі, як побачили, що їх прехваброї сотні пан сотник, Микита Уласович Забрюха, та піднявсь під самісінькі небеса і без крил, та летить, як тая птиця! І жінки, і мужики, і мала дітвора, та що то! і старі повиповзали з хат дивитись на таку прояву, і всі-ж то позадирали голови й дивляться, як пан Забрюха, мов птах який заморський, летить попід небесами: руками бовта мов крилами, черкеска йому роздувається, ногами дрига, шаравари напужились, сам употів, ніби в гарячій бані, і летить і кричить, і де заз-

дрить на землі чоловіка, то скільки є голосу пити просить. Цеє бачучи, старі люди плюють, жахаються; жінки голосять з переляку, а малим дітям не одному довелось переполох вилити. А то-ж і не страшно?..

Прокіп Ригорович, бачучи такеє диво, став задривши до гори голову, рот роззявив, аж горлянку видко, очі вилупив та руками знай розмахує, щоб то піймати та вдержати пана сотника, що полетів, як гусак. Та й козацтво все, таки все до одного дивувалися на цюю кумедію. Та як і не дивуватись, бачучи, що чоловік о своїм умі ні з того, ні з сього полетів як птах. І коли-б це опівночі, як усяка нечисть точиться, а то ще й сонечко тільки-тільки що зайшло...

Стара Льозниха ледве від старости та від недуги вийшла на вдвір'я й дивлячись на козаків, як вони збирались, як проміж себе жартували, як лагодились муштру викидати, здихнула, та й каже: «Слава тобі господи, що я не козак! Нездужаю й через хату перейти, а то-б треба бігати та боротись, та муштруватись! Не хочу, не хочу козаком бути!»—та й задивилась на них, а далі... зирк! Летить понад нею щось таке страшне... розглядивши, потюпала до козаків і стала їм розказувати, щоб уже не дожидали пана сотника, бо вже він у вирій полетів. «Я, каже, сама бачила: летить мов ворона, тільки що не крака, а знай пити просить...»

Пан писар і козаки—нічого робить—порозіходились і порозказували, хто не бачив, як Конотопський пан сотник, Микита Уласович Забрюха, полетів мов ворона... І все-ж то, хто про це не почує, здвигне плечима, та й дивується і каже: «Жди-ж добра, коли й началь-

ство наше обвідьмилось!» А Прокіп Ригорович зна, де раки зимують! Він хоч і перелякався, та не забув ні про вареники, ні про яєшню, ні про Пазьку: гульк до неї на вечерю... та про пана сотника вже й не згадували.

А наш пан сотник летів, сердешний, летів від самого Конотопу і не зна, де він опиниться, і що з ним буде, аж гульк!—хутір, і він чує, що став спускатись усе нижче, нижче... Розглядається, придивляється,—аж це хутір Безверхий, що на Сухій Балці... От летить та летить понад хатами, та в хорунжевний двір, де вже він раз був... От, як улетів у двір та до хорунжевної хати, та в сіни, та прямісінько в хатні двері, що зачинені й з zeseredini защепнуті були, геп! мов довбнею, та тут і простягнувся, як колода і не дише, і не ворухиться...

От це-то гупнуло у хатні двері, де чаклувала над хорунжевною Конотопська відьма Зубиха.

От Явдоха зараз і обізвалась до нього: «Не стогни дуже і не охай, щоб хто не почув, та йди швидч у хату». Відщипнула йому двері, кличе його, кличе; аже нема гласу, ні послухання: лежить наш пан сотник мов одубів! Нічого Явдосі робити, поволокла його самотужки в хату й як переволокла на друге місце, він і застогнав і очима луп! і не пізнає, де він це опинивсь? Розглядаючи усюди, пізнав Зубиху, зараз стогнучи і почав коренити батька й матір її, що зробила над ним таку капость. А Явдоха тільки знай своє товче: «Не знаєш свого щастя! Та не кричи-бо, розбудиш усю двірню. Що-ж будеш діяти: злякався, злякався; нігде дітись. Ніколи тепер тобі перепо-

дох виливати. На, лишень, понюхай цього». Та й піднесла йому під ніс тертого хрину. Він як нюхнув, та й чхнув аж тричі, а далі став просити пити. Явдоха взяла води, пошептала над нею, бризнула його тою водою, далі злизала язиком хрест-нахрест через вид, щоб з очей чого не сталося, та й дала йому тії води напитись. Він за один ковток так чималий водянчик так і висушив, та й каже: «Дай, гітусю, ще». «Але!»—каже Зубиха: «я тебе не пити сюди прикликала. Покинь трихи та мнихи, та приймайсь за діло. Бач, яка краля лежить!»

Пан Забрьоха озирнув очима, аж і вздрів, що на полу спить панна Олена... та так і задрижав, мов опарений. Та й справді-ж бо краля була! То хороша була, а то як розіспалась та й розчервонілась, що твій крамазин, або рожа у саду; карсет розщипнувся, сорочка розхристалась... коси тільки, як порозпустились, так ті вже прикрили пазуху, та й то не зовсім...

Уласович наш, як вздрів таку кралю, то так і заходивсь круг сонної мов павич; тільки навспинячки танцює біля неї та розгляда, та плямка, та слинку ковта; забув і працю свою, що стільки перелетів, і забув, що й пити просив. Не йде на ум ні їда, ні вода, що перед очима біда!

Він би що-небудь і придумав... гм! так Явдоха його за полу сіп і притягнула до печи і каже: «Схаменись лишень, блазню! Треба діло робити, а не ханьки мняти. На, лишень, оцю жабу, та й скрути їй головку набік, іще живу, не здохшу, укинь мерщій у піч за жар. От пан сотник і зробив усе, як веліла йому Явдоха, і ще жаба пищала, а він її й вкинув у

піч, відкіля Зубиха увесь огонь вигромадила на припічок.

Як спеклась і зсушилась тая жаба, Явдоха достала її, обірвала все м'ясо, а кісточки позбирала й стала з них вибирати: от і знайшла одну, точнісінько, як виделочка й навчила Уласовича, що з нею робити.

Пан Забр'юха притулив тую виделочку до серця панни хорунжівни... вона зараз з просоння й заговорила й каже: «...І вже мені пан Халявський!.. плюю на нього... Микиточку, мій голубчику! де ти? прибудь до мене: хоч би я на тебе подивилась...»

Уласович з радощів, як зарегочеться на всю хату і як би не спинала його Явдоха, то так би й кинувсь на хорунжівну; так та його за руку дьорг! відвела, та й навчила, що треба робити.

От пан сотник і стоїть біля неї та знай з одної кешені вийме каменючки, та камінці, кремашки, скляночки, жарнівки—це все надавала йому Зубиха—от вийме жменю цього добра, подержить на руці, побряжчить, та й пересипле у другу кешеню, і так довго робив, а панна хорунжівна знай з просоння приговорює: «Микиточку, душко Уласовичу! час від часу дужче тебе люблю!»

Далі Явдоха подала йому жаб'ячу кісточку, що неначе карлючка, і по її наущенню, тільки пан Забр'юха заколупнув хорунжівну легесенько під серцем, так вона так і розпалалася і стала казати: «Не хочу... за Халявського... не силуйте мене... віддайте мене за Забр'юху... коли не віддасте... утечу».

Тут Явдоха відвела Уласовича від панночки й каже: «Бач, як я зробила, що вона те-

пер на Халявського плюватиме, а за тобою вбиватиметься. Тепер зовсім: пора додому...»

— Як додому? Тільки усього й буде? питав пан Микита.

«Буде з тебе й цього; чого тобі більш?»— каже Зубиха. «Тепер не журися ні об чім і жди, як вони по тебе будуть присилати і панькатись коло тебе. Тепер поїдьмо додому».

— Як же ми, тітко, поїдемо? Коли вп'ять летіти, то цур йому; ей! не можу!»

«І ні вже, синку, і мені тебе жаль. Тепер поїдемо, та хоч ти дорогою дрімай, хоч і спи, то не бійсь нічого. Перед світом будемо вдома. Я завтра вп'ять тут буду і дам панні Олені оці жаб'ячі кісточки, щоб носила при собі; поки буде носити, поти буде тебе любити. Ходімо-ж з хати та й поїдемо; а то вже скоро панночка прокинеться».

От Зубиха позбирала все своє, поскладала, як їй треба було, взяла днище й веретено й вийшла з Уласовичем з хати. Вийшовши каже пану Забр'юсі: «Сідай на днище по козацьки, мов на коня, а я де-небудь причеплюсь; мені не первина».

Тільки таки що Уласович заніс ногу, Явдоха як свисне, як цмокне!.. днище піднялося вгору, на ньому пан сотник верхи, а ззаду підсіла Явдоха та знай веретеном поганя, та цмока, та приговорює мов на кобилу, і піднялися під самі небеса!..

Сидить наш Конотопський сотник Микита Уласович Забр'юха на днищі, мов на коні, ноги йому без стремен так і теліпаються і, щоб не впасти, руками держиться за тее днище, а воно чкурить! воно чкурить, ще прудче Яцькова прибуду; а на-заді Уласовича причепилася Зубиха, та аж скиглить від холоду,

бо вітерець продував, і їй кріпко скубенти¹⁾ докучали.

Не вспіли вони добре оглядітись, а вже й Конотоп недалеко. Явдоха щось забурмотала, аж ось днище усе нижче, усе нижче... та плюсь! біля Забрьошиних воріт і впало... Пан Уласович як гепнув, та аж нестямився і не вздрів, як Явдоха з днища зчезла, і не вглядів, хто з його хвіртки шморгнув, тільки й бачить, що Пазька когось провозжала.

«Чи це ви, паниченьку?» — питала вона свого Уласовича: «Де це ви пропадали й досі... я оце усе за вами журилася...»

— Чого-ж ти вийшла за ворота?—розпитував її пан сотник.

«Із журби!—каже Пазька.

— А кого-ж ти провозжала з двора?»

«Та там»... чужий бичок забравсь було до вашої скотини, так я...

— Бичок! до скотини! Гм! — ворчав собі під ніс пан Микита, входячи у хату та й звелів засвітити світло, бо в хаті було поночі.

Внесла Пазька світло... дивиться пан Забрьоха, що на столі недоїдені вареники, і дві ложки, і дві тарілки, і носатка, вже порожня, а дулівки кат-ма!.. Поморщивсь, закопилів губу, та поворчавши: «Бичок... до скотини!»— та й пішов у світлицю, погасив світло та й бебехнув на ліжку, та подумавши: «кат їх бери! в мене є тепер хорунжівна!..» та й захріп на всю хату.

IX.

Смутна й невесела, прокинувшись, сиділа на ліжку панна хорунжівна Олена Йосиповна

¹⁾ У виданню Куліша це слово замінено на „дрижаки“.

у своїй хаті, у Безверхому хуторі, що на Сухій Балці. Сидить, позіха, очиці протира і сама себе не розбере, де вона, що вона, що з нею робилось, що їй таке снилось і від чого їй так тяжко й нудно.

Аж ось, де не взялась Конотопська відьма Явдоха Зубиха. Увішедши в хату й каже: «Добриденень тобі, панночко! Чого ти така смутна та невесела?»

— Ох, бабусю! тепер я все згадала!.. Що це ти зо мною наробила?.. Так, охаючи, казала панна хорунжівна.

«Але! мовчи та диш!—каже Явдоха»: на лишень оцей капшучок та на шнурочку почепи на шию, то все гаразд буде. Та цеє кажучи й почепила їй на шию капшучок, а в тім капшучці жаб'яча задня права лапка та з неї-ж пересушене серце, та лобова кісточка, та Микитиною сліду трохи. Тільки що це їй почепила, так панна Олена й повеселішала, як з води вийшла. Очиці так і палають, щоки зачервоніли, а сама й на ліжку не всидить, кинулась до Зубихи та аж плаче та просить:

— Тітусю, голубочко, пань-маточко! Що хоч роби, тільки віддай мене за Конотопського пана сотника Забрьоху, я таки гаразд і не знаю, як його зовуть. Віддай, віддай швидч мені за нього.

«Адже він тебе сватав, та ти йому піднесла печеного гарбуза?»

— Та то я була дурна та божевільна... не розгляділа його добре, не розпиталася людей, не послухала братіка... Тепер мені світ не мил без нього!..

«Адже-ж ти любиш панича Халявського Омеляновича судденка?»

— Та то я була дурна та божевільна! Від

учорашнього дня і цур йому і пек йому від мене; і не споминай про нього. Одно в мене на думці, що хоч аби побачити пана Забрюху, та надивитись на нього, та приголубити його, та щоб він мене взяв... Та цеє кажучи, беркиць з ліжка до ніг Зубишиних, та й лежить, і плаче, і просить: «Зроби, тітусю, щоб він мене узяв, я тебе три годи буду рідною матір'ю звати, буду тебе й поважати й шанувати. Коли-ж він від мене відцурається, піду світ за очима, сама собі смерть заподію...»

«Та годі-ж, годі, угамуйся! — казала їй Явдоха і підняла її з долу та й посадила на лавці: «Ось увійде твій братік, ти йому не соромлячись, усе розкажи; нехай їде мерщій у Конотоп до пана Забрюхи, та й скаже, щоб присилав людей за рушниками. Он же-ж і братік їде до тебе, а я піду в Конотоп та з Забрюхою зроблю, що треба; не журись, та ділом поспішай». Та цеє кажучи й пішла з хати, а панна хорунжівна їй у слід кричить: «і хустку, і весільну шишку тобі дам...»

Аж ось увійшов до неї в хату братік її, пан хорунженко, на личку вже веселенький, неначе й не був недуж, так добре допомгло йому від завару сонячниць.

«Що, братіку, чи ти здоров?»—питала його сестриця панна хорунжівна.

Тільки перед світом спочив після завару сонячниць та й заснув на всі заставки. Та тепер і нічого. Так казав пан хорунженко.

«Ну, братіку! Не журися; скоро вже тобі буде воля йти у ченці»,—стала казати панна Олена, посупивши очиці в землю. Я вже... вибрала... собі жениха...»—казала Олена та й засоромилась і почервоніла, як рак.

— А кого?

«Пана сотника Конотопського Забрюху». Що печеним гарбузом попоштувала? «Еге!»

— Адже ти, бачиться, щось пильненько прилипала до пана Халявського?

«Цур йому! і не згадуй про нього. А зділай милость, поїдь до нього у Конотоп та й скажи і попроси, або хоч завтра, нехай присила людей за рушниками, а в неділю й весілля».

— Та що це тобі так ніколи припало?—питав її пан хорунженко, а самого аж за живіт узяло, що вже й йому недовго бришкати у миру. «Ще-б може хоч трохи огляділась, а то шити-білити, завтра велик-день!»

«Умру, коли через тиждень не піду за пана сотника! Я його сьогодні бачила уві-сні: що за хороший, як намальований, а багатий? так і міри нема: так і пересипа з кешені в кешеню і гроші усякі, і срібні, і золоті, і жемчуг, і всяке дороге каміння... Зділай милость, братіку, соколику, лебедіку! Поспішай, яко мога. Привези й його з собою, привези й людей, щоб кому швидч рушники подавати... або людей не треба, і тут назбираємо; тільки його мерщій, його до мене вези!»

Так урагова Конотопська відьма наробила, що бідна дівка аж на стіну дереться та пробі бажа пана сотника Уласовича Забрюху.

Нічого пану хорунженку робити! Звелів снідати подати, їсть і дума. Не здволився і не надумався, забажав обідати; обіда й дума. Далі як пообідав та й надумавсь і каже сам собі: «Пан Халявський і в рот нічого не бере, а пан Забрюха—не взяв його чорт, не пролива; ще щоб і мене не перепив. Ну, дарма! віддам сестру за нього та з год місця з молодими поживу». Так пораявшись сам із собою,

сів на візок та й чкурнув у Конотоп, прямісінько до пана сотника, Микити Уласовича Забр'юхи.

Тут наша панночка й заходилася поратись і к сватанню прибиратись: хату мие, столи, лавки, мисники змива, птицю патра, локшину крише, горшки наставля, рушники налагоджує, так що всі наймички аж позасапувались від такого порання.

X.

Смутний і невеселий сидів пан судденко, Дем'ян Омелянович Халявський у своїм хуторі в пустій хаті, відкіль повиганяв усіх із серця. І знай то сердивсь, то сумував, то лаяв усякого, хто тільки на думку йому приходив, то світом нудив, і з журби аж захляв. Як же йому було й не журитись? Панна хорунжівна, що з Безверхого хутора на Сухій Балці, Олена Йосиповна, котра побожилася і заклалася, що ні за кого заміж не піде, окрім його, що не один вечір він з нею до півночі просидів під вербою, біля криниці, з котрою він і перстнями обмінивсь, котра йому святою П'ятінкою забожилася, що тільки він вернеться з походу від Чернігова та пришле людей, то вона зараз і подає рушники... а він на цеє понадіявшись та в Чернігові аж п'ять кіп протряс, щоб його не держали та відпустили оженитись...; що він, вирвавшись з Чернігова, біг як скажений до свого хутора, біг і ніч і день, і коня занастив, і сам аж засапавшись ускочив у хату, та мерщій і гукнув на Хіврю, таки свою наньмичку, щоб бігла, дядьків та троюродних братів прикликала, щоб мерщій брали хліб святий та палички, та їхали-б до панни

хорунжівни за рушниками...; аж тут йому Хівря й піднесла пинхву: «що, каже, панну хорунжівну вже просватали за пана сотника Конотопського Микиту Уласовича Забр'юху, що вже й рушники подавали, і сватання запили так що ну! що тільки той, хто не був на сватанні, той не був п'яний, а то всі лоском лежали аж до другого півдня; що завтра буде й весілля, що вже панночка з розпущеною косою, звісно як сирота, по вулицям у Конотопі з пісеньками ходить і дружечок збира; що його дядини понаряжувались і пішли у Безверхий хутір короваю бгати; що сам пан Забр'юха приїздив і поєднав їм сліпого скрипника на весіллі грати...» Цеє все як повислухував пан Халявський, та як роззявив рот, слухаючи, то він так йому й zostавсь, аж патьоки потекли. А далі як затруситься, неначе в лихоманці, очі аж на лоб повилазили, та мов горять, та як зложив кулаки, як хряпне себе по голові, що насилу встояв і довго чмелів слухав, далі вже як почав, мов розперезаний, лаяти панну Йосиповну, і пана хорунженка, і пана Забр'юху, і дядьків, і дядин, і братів, і невісток, і дружок, і коровайниць, і сліпого скрипника, і наньмичку Хіврю... вже коренив-коренив; вичитував-вичитував, аж піна йому з рота б'є мов у скаженого... а далі як кинеться до Хіврі... так би її й розтерзав, як би не догадалася та не втекла.

От то він zostавсь сам собі у хаті та й сумував, і журился, і з серця понаривав собі з голови волосся повні жмені... та як здума, що вже не можна нічим діла поправити, та так і заголосить, аж завие, мов панотцевський хірт, та й подереться на стіну.

Вже в десяте товкмачив себе то по голові,

то по грудям кулаччям і тільки-що надумав було головою об стіну товктись... аж рип! і ввійшла в хату бабуся стара та престаренна, згорбилась, через силу ноги волоче і паличкою підпирається. Ввійшла, поклонилась, та й каже: «Добрідень тобі, паниченьку!

А панич мовчить, витріщив очі та сопе.

«Чому таки в тебе нема ніякого порання?» каже баба не потураючи, що він дивиться на неї, мов скажений. «Ні птиці не патрають, ні баранця не зарізано і муки на локшину ніхто не крише! От так приборись! Завтра в нього весілля, а він собі й ов-ва!..»

Не знаю, деб-то опинилась ця баба й як би захрустіли її кісточки, і хтоб то їй із цуциком позбирав, як би Дем'ян Омелянович не росердивсь за цієї бабусині речі, так, що вже не можна більш! Піни йому повний рот, аж через край тече, і язика не поверне, тільки труситься, та кулаки стулив, та скиглить, мов кривий цуцик. Думка така, що як би ще трохи, то він би з серця лопнув. Та як таки й стерпіти? Тут чоловікові зовсім біда! Тільки було налагодив женитися і людей посилати з хлібом, а тут йому дівка й піднесла печеного гарбуза! Та ще-ж яка дівка? Та, що любилася з ним трохи чи не більш году, що не одну ніч просиділа з ним під вербою біля криниці і тут божилася й заприсяглася, що ні за кого не піде, окрім його; а тут, одно те, що йде за другого; а друге те, що йде за пана Конотопського сотника, Забр'юху, над котрим вона й за очі і в вічі насміхалася. Так як тут було пану судденку стерпіти, що після такої біди, прийшла бабуся, та ще й така, що гидко скіпками взяти, та й та над ним кепкує. Він би, кажу, потрощив би її на шматки, як старий деркач,

так йому дух заперло і він не здужа й поворушитись, а вона тим часом і каже:

«Чого-бо ти так лютуєш? Мовчи та диш, та слухай мене. Буду я суча донька, коли панна хорунживна Олена, що з Безверхого хутора не буде за тобою ще завтра чим світ». Як сказала йому це бабуся, так він з радощів аж задрижав, та щось хотів сказати, та й не зміг; а тільки вивалив очі, та силкуючись, ледве-ледве промовив: «Йо?»

«Та будь я шельмовська, анахтемська дочка! щоб мені очі повилазили, щоб мені руки й ноги покорчило, щоб мені тряся, щоб на моїй тварі сіло сімсот пістрячок та болячок»,—та й усякими відьомськими проклинаннями стала проклинатись—«коли—каже—не зроблю так, що ти з Оленою завтра у внутрені обвінчаєшся; тільки слухай мене: адже ти мене добре знаєш?»

Як таки цьому паничеві й не знати Конотопської відьми Явдохи Зубихи (бо це вона була), коли вона йому раз язичок підймала, у-друге остуду знімала; так вже далася вона йому знатись. От то як почув він це від неї, так на душі стало йому легше; зараз і орозумів, що йому треба робити, та мерщій їй беркиць у ноги, та й просить: «Тіточко, голубочко! Зробіть, як знаєте зробіть, щоб моя була Олена; цілісінський год буду вас рідною матір'ю звати; куплю плахту, очіпок, серпанок, чого забажа душа ваша й вашого kota... Тільки дивітесь-лишень: вже Олена дружечок збира, коровайниці вже досі діжу по хаті поносили, а пан сотник Конотопський, Микита Уласович найняв сліпого скрипника на весілля грати, так де вже...

«Хиба-ж я не Явдоха? Я йому зроблю ве-

сілля! Нехай, лишень укоштується, нехай протрусить батькові карбованчики для тебе, а я й його оженю! Нехай і Олена збира дружечок, нехай починають приспівувати Микитові, а я знаю, що зведуть на Дем'янка. Приймайся-ж хутко; кажи, щоб у господі і пекли і варили, і чого треба наточили, а ти біжи збирай бояр, свашку, світилку, старостів, та якого-небудь батька знайди, щоб порядок давав».

Агу! пан судденко повеселішав; хватив пояс і став підперізуватись, та за шапку братись, щоб іти за поїздом, а Явдоха, виходючи з хати, стала весільної співати, та ще й при-сказує:

У Дем'янка та батьків много,
А рідного та ні одного.
Та все такі, що напиться,
А нікому й пожуритися.
Усе такі, що пити-гуляти,
А нікому та порадоньки дати.

XI.

Смутна й невесела вбиралася в своїй хаті панна хорунжівна, Йосиповна Олена на своєму Безверховому хуторі, що на Сухій Балці. І вбирається і не вбирається; треба-б то поспішити, бо вже в селі передзвонили до утрени ув один дзвін і стали уво всі дзвони дзвонити; треба їй поспішати до церкви, бо вчора на домовинах так порадились, щоб їй тут у вутрені й звінчатись з Конотопським сотником, паном Забрьюхою, Микитою Уласовичем, а від хутора до села буде верстов з п'ять, або дві; так от треба їй поспішати, щоб виспіти, так щось руки не підіймаються. Уже вона й

розчесалася, вже й коси у дрібушки поплела, стала ленти покладати... зирк! що ні налучча скиндячка, що їй подарував пан судденко... її так і взяло із-за плечей; згадавши його, за-сумувала й трошки сплакнула. Зубиха-ж тут так і розсипається. І сюди шатнеться, і туди мотнеться; і намісто Олені нав'язує на шию, і голову квітча; а як нарядила зовсім, то й вибігла мершій на двір; повернулась на одній нозі проти сонця тричі, зашепотіла щось таке собі нищечком, обвела рукою туди, де село, та й сказала:

«Хто має поспішати, нехай не вийде з хати,
І щоб до сход сонця
Не знайшов ні дверей, ні віконця».

Увішедши вп'ять у хату, стала знаряжати панночку Олену до вінця: звеліла їй тричі поклонитись у ноги батькові й матері, що для такого случаю знайшли, а далі й братікові рідному. Старшій дружці дала пару свічечок п'ятакових до вінця, хустку руки зв'язати, рушник під ноги і шага під рушник паламареві за ставник, а далі тихесенько, щоб ніхто не бачив, дала теж дружці якусь кісточку та якийсь-то реп'яшок і навчила її, що й коли з ними робити. От і пішла наша молода з старшою дружкою у село, поспішаючи до вутрені, щоб там шлюб приймати з паном Забрьюхою Конотопським сотником Микитою Уласовичем.

Що-ж робила Явдоха, zostавшись на Безверхім хуторі? Там дівувала годів сорок дівка, а звали її Солоха. Бідна та перебідна: ні одежі в неї не було і нічого. Та ще на одно око сліпа, від паршів волосся повилазило й голова голісінька, як долоня; уся шия в чиря-

ках та в пістряках, аж течє; на щоці огник, зубів недолік, горбатенька, курноса, тільки ямка замість носа; на одну ногу крива й правої скарлюченої руки до рота не піднесе. От таку то кралю Зубиха взявши та й убрала в ленти, і замість кіс порозпускала кінці, удягла в чужу свиту, випрохала намиста з хрестами і пов'язала їй на шию, та як вже зовсім убрала, Явдоха посадила її верхи на паличку, а сама сіла на другу, цмокнула, ньокнула... палички чкурнули скільки духу, аж пил за ними хмарою. Прибігши у село до церкви, Явдоха й каже Солосі: «Стій же ти, дівко, на рундуку біля куні, та держи в руці оцю маківку. Який козак прийде та озьме тебе за руку, та уведе вінчатись, не дровичь, не царамонься, вінчайсь сміливо. Гляди-ж, дожидай до схід сонця». Солоха стала й дожида, а Явдоха мотнулася до свого діла.

Олена-ж з старшою дружкою знай ідуть та поспішають у село, щоб поспіти до вутре-ни. Олена, що йде, то все вихваля пана Забр'юху, який то він гарний, чорнявий, повновидий, які то в нього уси штепні й який сам увесь лепський та моторний. Як-же ідучи, де тільки зйдуть на перехрестя, то старша дружечка кісточкою, що дала Явдоха, тричі панну Олену у спину тихенько: стук, стук, стук! Та й промовить: «а геть, нелюбе!»; то Олена її й пита: «Що ти, сестричко, мене в спину товчеш?» — «Та то я, панночко, пир'ячко зняла, на кунтуші було прилипло». То Олена й стане вп'ять про пана Уласовича казати, та вже не з так його похваляє: то в нього нема таких очиць, як у пана судденка; на другім перехресті й уси поганіші, чим у пана Халявського; далі вже він і сякий, і та-

кий, і стидкий, і бридкий, і поганий, і мерзенний. А як дійшли до церкви, то старша дружечка тихенько ззаду й розв'язала шнурочок, на чім повішений був капшучок, а в капшучі була жаб'яча задня права лапка, та з неї-ж пересушене серце, та лобова кісточка, та Микитового сліду трохи. От як розв'язала, а той капшучок і спав, так що Олена й не счулася; от вона зараз й крикнула: «Щур же йому, пек йому, тому Забр'юсі, не хочу та й не хочу за нього заміж. Вернімося, сестре, додому». «Та чого-ж вертаться?»—каже дружечка.—«Постіймо хоч трохи в церкві; коли-ж пан сотник до тебе підійде, щоб шлюб приймати, то ти тут і відкинись, це ще йому стидніш буде, що при людях такий бешкет йому зробиш». «Оце справді, що так»—каже Олена—«таки тут йому межі-очі й плюну. Ходім же в церкву».

Увійшли в церкву. Панна Йосиповна зирк-зирк по церкві—нема пана Уласовича. Вже швидко й вийдуть, а його нема; от вона то почервоніє, як мак, то побіліє, як полотно; усе сердешна боїться, щоб він не ввійшов, та щоб не потягнув її до шлюбу. Аж ось, тільки що дочиталися до «Во утріє ізбивах», аж шість у двері: свашки, світилки, бояри, дружко, піддружий, старости; та все не прості, усе з панства в кунтушах, у черкесках, у сукнях таких, що тільки поцмокай! Ще важніш були, чим у нашого попівича, що до хвилозофії ходив, та оженившись на нашій дяківні, у нас у селі попом став. А за таким-то поїздом увійшов і молодий... Хто-ж то такий? Олена так і затрусилася, як вздріла, що це не пан сотник Конотопський, Уласович, а суть пан судденко Халявський, Омелянович, кого вона так

широ любила. А старша дружечка мерщій тим реп'яхом, що відьма дала, та її в спину товк! та й промовила тихенько: «Причепися вп'ять». Олена після цього так і згоріла та промеж народу пропхалася до пана Халявського та його за руку сіп! і каже: «Бери мене! як хоч, а бери! Коли-ж в тебе є друга, то покажи, де вона, я їй, суці, тут же очі видряпаю. То я було обожеволіла, а тепер умру, коли мене покинеш...» — «Та я-ж за тим, панночко, і прийшов, щоб з тобою закон прийняти», — сказав пан судденко, та й потяг її за руку до стільця; а вже піп був поєднаний. Не забарились, проспівали «лозу плодовицу», окружили круг стільця, звеліли молодим поцілуватись, вчистили з молодого пів копи та й відпустили додому, а самі zostалися то свічки гасити, то-що.

XII.

Смутний і невеселий ходить по хаті пан Конотопський сотник Микита Уласович Забрюха, урядившись як можна гарніш і виголившись чистенько, і чуб підстригши любісінько. Ходить він по хаті, куди ще з вечора приїхав з Конотопа в село, щоб у внутрені вінчатися з панною хорунжівною Йосиповною, як учора домовилися. Тільки-що вдарили в дзвін до внутрені, вже він і вскочив, і розбудив пана писаря Пістряка Ригоровича, що покликає його в старші бояри.

Поки дзвонили, наше козацтво голилося, обувалося, одягалось; і як вже була пора, одягнувши нові кримських смушків кожухи стали виходити...

«Та отверзайте, пане Уласович, без прет-

кновення. Приспі¹⁾ бо час. Нуте-ж, нуте! Пощо над зашіпкою глумляється? Сокрушайте її; отверзайте врата у сіни». Так кумандував пан Ригорович на пана сотника, що знай маца по дверям та не відчиня.

— Але! — каже Микита Уласович, — отверзай ти, коли знайдеш. Бач нема дверей!..

«Чесо ради сие бисть?»²⁾ — каже пан писар: — «двері суть на прازی, а праг³⁾ на дверях. Востягніть лишень плямку...»

— Та яка тут у чорта плямка? Стіна гола, а дверей кат-ма. От сам подивись.

Кинувсь пан Пістряк... хап, хап! мац, мац! нема дверей, та й плямки не налапа; сама стіна стала перед ними. Шука один, шука — аж употіли; свариться другий і перемінить його; стане скрізь обмацувати, — нема та й нема!

«Що за недобра мати? Де в гаспида подівалися двері? — аж скиглить пан Забрюха; та з серця аж зубами клаца, бо вже давно в усі дзвони передзвонили.

«Видіх двері, отверзаючися сімо і овам⁴⁾, і се не бі»⁵⁾. Так гарчав Ригорович, аж патли на собі рвучи. Далі каже: «А що сотворимо, пане сотнику? розверзім об'яття і приступим на прикосновение, дондеже сотворимо совокупление».

«Та кажи мені просто, пане писарю! Тепер не до письма!» — казав йому аж плачучи пан Уласович: «Я й так себе не тямлю, а він ще письмом очі ковиря. Кажи бо просто».

1) Настав.

2) Через що це трапилося?

3) Порог, на порозі.

4) Сюди й туди.

5) І ось не стало.

— Прикосновение, осязание, сиріч мацання. Дадіте вашу десницю у мою шуйцю, та й будемо разом мацання виробити круг усії хати, чи не сокришася де двері в онім місці, або чи не який враг, ненавидяй добра, похити їх.

Насилу розчухав пан Микита, що писар хоче робити. От і прийнялися мацати по стіні. Один іде ув один бік, а другий у другий: мац, мац! Хап, хап! «Чи є, Ригорович?» «Ність! ісчезоша, яко дим». «Ходім дальш». Вп'ять пішли. «Чи обріли, пане Уласовичу?» «Тьфу! Бодай вони зслизли! А вже й «достойно» звонять. А! морока, та й годі!..»

Облапають усю хату, зйдуться вп'ять до купи... нема дверей, та й нема. Вп'ять розйдуться; той по сонцю, а другий навпаки сонця... лапають... зйдуться... нема! вже-б раді, хоч-би віконце намацать, так і те кат його зна де ділося. Аж плачуть обидва. Пан Уласович Микита сів на долівці та давай у голос: «Вже досі й вутрення відійшла, а мене панна хорунжівна дожидалась-дожидалась, та може вже й додому пішла. Ой, лелечко, лелечко!» А пан Пістряк, знать, щось своє надумав; як став серед хати розводить пальцями і тільки що хотів щось сказати, аж ось... брязь плямка! рип двері!.. шасть у хату—Явдоха Зубиха, їх приятелька, Конотоїська відьма, що сама таку мару на них напустила й двері від них сховала. От і загомоніла на них:

«Чи ви подуріли, чи показалися? Якого гаспида ви тут робите? Чому не йдете вінчатись? Але затого вийдуть з вутрени, і молода з дружками давно жде, а вони тут ханьки мнуть».

— Ох, тігусю!—насилу промовив пан Забрьоха:—тут зовсім біда.

«Смущение велие¹⁾ учинися»,—сказав Ригорович, з-підліб'я приглядаючись на Зубиху: «Сия дверь в ню же произведение сотворяеть увесь род чоловічеський, бисть погибшая; і се паки обрїтєся²⁾), но како? не вім!

— Розкажи ти, пане Микито, мені людськи, а його ніхто не второпа. Що тут вам за приведеніе було?—так питала Явдоха, буцім то й не знала нічого.

«Та тут таке було»,—казав пан Забрьоха,—«що як його й розказати. Хтось було двері в нас украв! Вже ми їх лапали, лапали, обмацували, обмацували; прийшлося було пробі кричати, а ти тут і ввійшла».

— Те, те, те! Знаю, знаю!—каже відьма: «Бач суча донька, що було наробила? Та я її переспорю. Вона ще й не таке хоче з тобою зробити, та ти не потурай. Іди лишень з боярином швидче до церкви, та й бери свою дівку. Не розглядай, чи вона Олена, чи не Олена, а тільки бери ту, що стоїть на рундуку, біля куни, та в руках червону маківку держить. Гляди-ж, не дуже вередуй, і на Олену, хоч її й побачиш де, не квапся: то буде не вона, а з маківкою твоя. Бач, прибігла з Києва дядина пана судденка Халявського, ще зліша мене, та не—с-так зна, як я. Вона перш у тебе двері вкрала, а тепер на панночку Олену наслала мару, буцім то вона й сліпа, й крива, і чирякувата, і коростява, і буцім то вона зовсім не вона. Отже ти не царамонься, щоб псяюха не посміялася над нами. Вінчайся смі-

1) Велике.

2) Знов знайшлася.

ливо, а як прийдете від вінця, так я усе злеє відверну й її, стару суку, прожену. Біжіть же швидч». Та цеє кажучи, глянула на Ригорovicha, та й моргнула йому, а той кахикнув подяківськи, та й сказав сам собі: «Догадавсь!»

От наші хлопці, подякувавши Явдосі усяк за своє, мерщій пішли собі. Поки дійшли до церкви, аж уже усі повиходили, тільки самі гопи zostалися, де-що прибираючи, та з людей де-хто, то свічечки міняючи, то-що. А пана Халявського з молодію та з поїздом і духу не zostалося. А Солоха стоїть собі на рундуку, біля куни, маківку у руках мне й жениха жде. Пан Микита на неї зирк! так у нього в животі й похолонуло. Хороша краля!

Дививсь сердешний, на неї, та здохнувши важко й каже: «Що то за проява стоїть?»

«Мню,— каже писар,— яко сия єсть єдина я із семидесяти дочерей царя Ірода, їх же він окаянний породи пагуби ради рода християнського. Єдина суть лихорадка, друга лихоманка, третя трясця, четверта напрасниця, п'ята поганка і прочіі, і прочіі, їх же ність числа. Аз же мню...»

— Та не мни бо, пане писарю, а кажи діло. Чи це перевертень, чи це вона справді така?

«Єй, господине! Єгда воззрю на неї умними¹⁾ очима, то зрю панну Олену, хорунживну Йосиповну, превелеліпную дівицю; єгда же разсмотряю її гріховними, плотськими очима, то обрїтаю її із'їдомую паршами паче усіх мерзостей усього лица земли. Аз же мню²⁾, яко сие єсть обаваніє³⁾ Явдохи велемудрої,

1) Духовними.

2) Гадаю.

3) Наславня.

рекше Зубихи, еже устрої посміяння ради тресугубо-анахтемськи-проклятої відьми Київської».

— Так що-ж, пане писарю, брати?

«Та берїть, добродію! Аще совість не зазрїть, берїть. Сотворїте совокупленіє, а по совокупленїі усякое обаваніє ізчезаєть яко дим і расточаєтья яко прах перстний»¹⁾).

От пан Уласович підтяг живїт, та підїшов до Солохи, та й каже:

«Чи не соїзволяєте, панночко, зо мною шлюб прийняти?» А Солоха й загуґнявила: «соїзволяю». Мерщій побравшись за рученьки, як голуб з голубкою, і вїйшли в церкву та до стїльця.

Не забарились і їх обкрутити. Пан-отець і каже: «А поцілуйтесь!» Пан Забрїоха не дуже розглядав, обтер уси, та свою гарну молоду цмок! на всю церкву, та з радощів і викинув попові аж п'ять алтин, та все денєжками і пішов з своєю молодію у Безверхий хутір. А старший боярин пан Пістряк кишки рве зо смїху, та біга по селу, та збіра свій поїзд, щоб швидче на посад молодих садовити.

XIII.

Смутний і невеселий стояв, понуривши голову аж до грудей, пан Конотопський сотник Микита Уласович Забрїоха, у Безверхому хуторі, біля панських хат, дивлючись, що панна хорунживна, Олена Йосиповна сидить на посаді з паном судденком Дем'яном Омельяновичем Халявським; а біля нього стоїть... Солоха! Дівка гарна, чепурна, одягна... бо що

1) Порох земний.

було на ній до вінця позичено, чи плахта, чи намисто, чи скиндячки, то все люди своє познімали, а вона й зосталась голомоза, боса, сорочка чорна, дірява, розхристана, і тільки що шматком старої плаhti зап'ялась, та й годі. От усе вбрання на ній! Отак то йому удружила Явдоха Зубиха, Конотопська відьма, за той бешкет, що він їй і на річці, і над річкою при всій громаді зробив. А й не він же то, коли по правді сказати; то поравсь над нею пан Пістряк; він і пана сотника на це навів; ну, та знаєте, що на світі усе так іде: що писар збездільнича, так йому й нічого; а суддя здуру, не знаючи діла підпише, так він і у відвіті; на ньому все лихо й складеться.

Стояв-стояв пан Уласович довгенько й розуму не приложить, що йому теперечки на світі й робити! Забіг би на край світа, так усе шлюбу не розірве: казав-бо при вінчанні, що «не покину її аж до смерти». А як гляне в вікно,—його панна Олена сидить край пана Халявського; як послуха, що дружечки приспівують вже не так, як учора, замість Микитки, та вже Дем'янка, а сліпий скрипник, сидючи у сінях, що є духу скрипить Дербенський марш, а бісова відьма, Явдоха Зубиха, замість матери сидить у червоних юхтових чоботях з підковами у п'ядь, а на голові кибалка, що все то зять, пан Халявський, подарував, та ще вона визирне до нього у віконце, та й глузує над ним: так аж об поли б'ється руками й зубами клаца.

Пан Ригорович мав було покинути й своє бояринство й притулитися до чужого весілля, бо бачив, що тут і страва усяка мудра, і горілки багацько, і поштують наподряд усіх, не розбираючи, хто першу п'є, а хто вже й п'яту.

Піткнувсь було, так йому й чарки понюхати не дали, і в хату ходу не дали: «Іди, кажуть, собі на своє весілля». От він подумав, що, каже: «живе покину, а мертвого піду ськати», плюнув він через поріг, та й пішов до свого поїзду.

От їх дружко зібрав усіх і каже: «А що-ж, пане сотнику! якого пива наварили, таке будемо й пити. Чого тутечка будемо розглядати? Треба своє діло справляти. Поїдемо, лишень, у Конотоп, треба, як почали, так по закону й скінчати; вже й не рано».

Поїхали, приїхали, сьак-так дали порядок; достали де-чого у пана Уласовича з материзни, прикрили грішне Солошине тіло, стала хоч трохи не с-так бридка; посадили молодих за стіл; страви-ж було усякої наварено, була-ж і горілка, була й варена. Таки нічого сказати: було діло з порядком.

Чи співали дружечки, чи не співали, чи танцювали парубки з дівчатами, чи не танцювали, а мерщій поділили коровай, та й положили молодих спати... Здихнув не раз тяжко та важко пан Уласович, згадуючи, на яких-би то м'якесеньких подушечках спав би він з панною хорунжівною і усе—і тее... а тут довелось лягати на своїй паничівській перині, та ще з коростявою Солохою... Та ще на ту біду, збираючись на панні Йосиповні женитися, Пазьку, таки наньмичку свою, що йому усегда після обід в головці діла, а сидючи на посаді з своєю Солохою, як вздрів Пазьку, що прийшла на весілля дивитися, так... аж оскома його взяла...

Ну, сьак-так, переночували. Яка не була Солоха, а прийшлося тій, що замість матери,

по закону хомут надівати, як водиться часом по весіллям у городі... Ще-ж дужче пана Уласовича взяв жаль, як пан Халявський з своєю молодістю прибіг тарадайкою у город покриватися. Попереду везуть на превисоченному дрючці запаску шовкову та червону-червону, як сама настояща калина... і коням чуби, і музиці, і руки, і скрипку, і чуб, і уси червоними лентами поперецьязували; і покривали молодих у церкві. А в пана Микити Уласовича Забрюхи, хоч є й стьожки, є й хустки, та ба! не вивезло. Повів Солоху покривати дружко... на сміття, по закону. Лихо нашому пану Забрюсі та й годі!!!

Зібралися люди, лагодяться калач розділяти, змовляються, чим пана Забрюху дарувати: «сякий-такий, а він є сотник над сотнею, старшина, жменею прядива не відбудеш; а коли не так, то він таки своє коли-небудь віддачить». От радяться проміж себе: той хоче баранця, той порося, той теличку дати, і вже пан Пістряк, звичайно, як писар, узявши вуголь у руки, хоче записувати на стіні, хто що подарує; а дружко збирається викрикнути такими голосами, яку хто скотину подарує... аж ось і вбіг козак із Чернігова і зараз подав письмо до пана сотника від самісінького пана полковника Черніговського.

Надувсь наш пан Забрюха, мов індик, і став шикати, щоб усі замовчали, і каже: «Цитьте, лишень, мовчїть! Пане писарю, а прочитай-ке цей лепорт. Бач, мені ніколи; я теперички на посаді сиджу, я молодий. А читай, читай! Чи нема якої новини, або якої милости? Та голосніш читай!»

Поки пан Пістряк читав по складам та зу-

пнявся над слово-титла¹⁾, так ще нічого; як же став по верхам читати, так ну!—фіть. фіть!.. та й тільки. Там було таке писано, що пана Забрюху, таки нашого Микиту Уласовича, зачим не послухав пана полковника Черніговського та не прийшов з хваброю Конотопською сотнею у Чернігов, як йому було писано, а замість того заполіскував у ставку конотопських молодіць та старих баб, мов плаття, та з півдесятка їх на смерть утопив; а далі, як вишукав проміж них відьму та їй і піддався, і чортяці душу закріпостив, та й літав у вирій, мов той птах заморський, що всі люди бачили і дивувались і полякались, а де-яким малим дітям і переполох виливали, так то добре кумандував пан сотник над своєю сотнею; так за те його з сотництва й змінити...

Як це почув народ, так і вжахнулись, і стоять, роти пороззявлювавши, а наш сердешний Забрюха сидить, мов гарячим борщем похлинувся... і казати-б то, і в горлі застряло; і поблід, і посинів, і запінився, і сльози пустив. А Ригорович йому й каже: «От так же, пане сот... чи то пак вже пане Микито! Так тобі й треба. Ти вже було дуже розібрався і вже й писаря не слухав і мав умніщий його бути, та бач, у вирій літав, та сотничество й пролітав. Це ще на першому листку так писано, а ось перевернемо на другий, що там прочитаємо. Може й наш верх буде. Цитьте-ж усі, слухайте; кого начитаю над вами сотником, так зараз покланяйтесь йому й на ралець з гостинцями ідіте».

Та й перевернув папір, уси розгладив,

1) Знак скорочення слова.

озирнув усіх, щоб дивилися на нього й кахикнув тричі по-школярськи, і став читати... як же начитав, що Конотопським сотником настановили не його, як він бажав і щиро надіявся, і з тим і Забрюху скрутив з сотництва, а з другої сотні взяли судденка, Дем'яна Омеляновича пана Халявського, та й письмо упустив і голову похилив, і довго думав, думав, далі підняв голову та й каже собі: «Дарма! підіб'юсь під нового, та й буду ним орудувати. Не довго буде панувати. Пошию й цього в дурні, його й змінять, тоді вже, певно, я буду. Оставайся-ж, пане сот... чи то пак пане Микито, з своєю Солохою, а я піду до нового пана сотника, Дем'яна Омеляновича, і той подарунок, що лагодив тобі на весілля, понесу йому на ралець. А хто, хлопці, зо мною?»

— Я! Я! Я! Я!—зарєвла громада й потягли з хати, не вважаючи, що й чарки поналивані, і калач дружко покраяв. І що-то сказати: усі, і дружко, і піддружий, і бояри, і усі розійшлись; зоставсь сам Микита з Солохою; нікому було й страви їсти, що на обід понаварювали. От таке-то було весілля у Микити Уласовича Забрюхи, що був колись у славному містечкові паном сотником!

XIV.

Смутний і невеселий увійшов на другий день у хату до Микити Уласовича Забрюхи пан Конотопський писар Прокіп Ригорович Пістряк. Та ввійшовши, так і поточився на лаву, схилився на стіл та й заголосив...

«Не задавай жалю, Ригорович!» — каже йому Уласович: — «тут і так нудно на світ ди-

витись. Чого-бо ти виєш, неначе собака? Хіба чи не напала й на твою Пазьку короста, як на мою Солоху?»

— Бодай усі на світі і Солохи, і Пазьки, і Явдохи, усі, усі покоросявили, то мені й байдуже. Горе, Уласовичу! горе постиже мою утробу до подразження!

«А мені що за нужда?»—казав Микита, згадавши, як відійшов від нього Пістряк, почувши, що його змінили, і не дав йому ніякої порадоньки, та ще й ввічі насміявся:

— Не возпом'яни моїх первих беззаконий, друже! Нині і аз¹⁾ грішний у простоті содержуся.

«Як так?»—спитав Уласович; а Пістряк по своєму, по-письменськи й розказав, як він прийшов до нового сотника прехваброї Конотопської сотні Дем'яна Омеляновича пана Халявського й як той каже: «воззрів на нього гордим оком і нечистим серцем, аки на пса смердяща», і звелів йому писати до вельможного пана полковника лепорт об таким і об таким ділі. Ригорович захотів помудрувати і щоб з першої пори зануздати пана сотника по своєму, щоб не дуже бришкав проти писаря, написав по своєму, пан сотник розчухав, що не так, бо й сам був письменний, каже писареві: «не так!», а писар йому у одвіт: «так! я вже знаю, що по моему лучче буде». Пан сотник крикнув: «пиши по моему!», а писар каже: «я на те писар, я знаю, як і що треба!» Як же пан сотник розлютується, як крикне: «так ти вже не писар, сякий-такий сину!»— і почав коренити і батька й матір, поперед Забрюшиних, а далі й Пістрякових, і ввесь

¹⁾ Я.

род їх, а далі самого Пістряка лаяв-лаяв на всі боки та в потилицю й вигнав його з хати, і змінив його з писарства, а намісць його настановив підписчого, хлопця, блазня, «егоже», так закінчив Пістряк, «не єдиножди за воззлюбие¹⁾ чухрах і по лядвіям поругание вчиних».

«Скажи мені на милость, Ригорович,—питав Микита Уласович:—хто це нам таку пакость укрутив?»

— Оле мені!—здихнувши казав Пістряк:—«враг рода чоловічеського, Явдоха Зубиха, великоіменитая відьма преславної слободи Конотопа. Сия-то увозмездила, що й полетів еси, аки птиця пернатая; вона обуяла і панну хорунжівну, нині паню Халявську, та ще—ох!—і сотничку, во еже би іміти непредткновенное намірение соїтися з тобою у брак; вона і до убитку тебе препроведе; вона і глумление над нами вчинила, похитивши в нас двери; вона преврати гнуснообразную твою паню Солоху—нехай здорова буде!—замісць ліпообразної панни Олени і одружи тебе з нею; вона, вона всьому злу суть і вина, і причина, і предмет. А все сие учени у отмщение за поругание над лядвіями ея. Вотще ми її, друже, замісць прочуханки, не сожгохом, яко язичницю, хварисейку, садукейку і митарку, у пещі халдейської!»

«Так подаймо на неї лепорт!—казав Забрюха:—«нехай вона нам заплатить за безчестя, що нас позміняли, та ще мене на Солосі оженили. Нехай її посадять у холодну...»

— Овва!—здихнув Ригорович, і каже: «Не імать нині власти над нею ніхто. Пані сот-

¹⁾ За чуба.

ничка учинила їй парчеве возглавие, сиріч очіпок, і нову намітку, і плахту; а пан сотник Халявський пристави до її раба і даде коня і меска¹⁾ і ділателя²⁾, щоб і дрова рубав, і воду возив, і kota годував. І дана їй власть на всьому лиці земному і чаклувати, і обаяти, і глумитися цілоє врем'я і пол-времени!».

«Так знаєш, що зробимо? Закличем її, мов добрі, до себе в гості. Перш почастиєм, а далі надаєм тусанів, і щоки їй попіб'єм, і зуби останні повибиваєм».

— Плюнь, друже, на сию Явдоху! А паче усього повели, господине, внести носатку чого небудь. Ось випиймо журби ради, то лучче буде паче і обаче.

«Та й випиймо-ж!»

От Уласович і гукнув на Солоху, а вона їм уточила й внесла чого треба було. Стали кружати. Повиціжувавши гарненько скільки там носаток, з журби ледве розійшлись по хатам. І після того, що-день, то й сходилися журитися та знай куликали, бо нічого їм було більш робити. Минулося панство.

ЗАКІНЧАНІЄ.

А цюю повість, або казку, та розказував мені покійний Панас Месюра—коли знаєте; і вона дуже довга. Там є таке, що й пан Халявський, Дем'ян таки Омелянович, от що настановили сотником у славному сотенному містечкові Конотопі намісць Микити Уласо-

¹⁾ Лошака.

²⁾ Наймита.

вича пана Забрюхи, дуже швидко перед начальством щось процвиндрив і його з сотенства змінили. А його жінка, себ-то Олена Йосиповна, що була панна хорунжівна і попереду жила у Безверховому хуторі, що на Сухій Балці, так щось там... якось то... гм! проброїла... не знаю, що і як... тільки мужик її і очіпок збив, усі патли пообривав, і очі по-підбивав, а далі підрізану водив по всьому Конотопу, по вулицям, а писарю, що намісць Прокопа Ригоровича Пістряка став, молодий парень, собою чорнявий та красивий, та взяв, та пів голови йому уподовж обрив, та й прогнав від себе...

Усім же їм це сталося ось за що. Пану Забрюсі—щоб не здавався на писаря, а робив сам, як він є начальник, та щоб робив по правді, щоб слухав, що приказано від начальства, а то йому начальство предписує у походіти, може боронити народ від неприятеля, а він узявся заполіскувати жінок, бач—топити відьом, щоб вернули дощ на землю: буцім то відьми можуть протів небесної сили яку капость на світі зробити? Усе йде по божому повелінню. Та щоб не топив народу; бо поки до відьми добрався, скільки душ згубив позанапрасно? Щоб не удавався в чаклування, покинувши бога милосердного; бо чортяка зараз через свою наньмичку, Зубиху, попорався над ним добре, що й у вирій полетів, мов гусак, людям на сміх!

Пістряку Ригоровичу,—щоб не обдурював свого начальника, не пошивав його в дурні, а щоб робив і казав перед ним усю правду. Щоб росердившись на людей, не робив їм біди, як тут з жінками: на кого сердився, а скільки душ занапастив, у воді потопив і

сирітоставив? а що найпуще, щоб не пив так цупко горілки.

І пану Халявському з його жінкою не минулося: не пожили у ладу. Зачим зараз кинулися до відьми? Зачим через чаклування та ворожіння, покинувши закон святий, собі побралися? Еге! Хоч і прийняли шлюб, та як не через божу волю, а через Явдоху, та через її реп'яхи, та кісточки сушеної жаби, так воно все і пало прахом.

А що Зубисі досталося, так нехай бог боронить! Поки пан Халявський був Конотопським сотником, так пожила в розкоші. Був її і батрак, була й наньмичка від сотника панщиною приставлена, і на ралець ходили до неї люди зараз після сотнички, і ніхто не смів її не тільки відьмою або чим взивати, та ще й величали її по менню: Семеновна, або пані Зубиха. От до чого було прийшло. Як же пана Халявського змінили, так і на неї увесь мир плюнув. Та вона таки швидко зачухла, зачавліла й скоро дуба дала. Та ще не зараз і вмерла. Що вже страждала! Уміра і не вміра; і руками і ногами не двига; а стогне на всю хату, так що й на вулиці чути було. А тут ще кіт її розходився, та нявчить за нею, скільки є духу... От там то не страшно було!.. Далі зірвали стелю... тут де взявся ворон та чорний-чорний; улетячи у хату, надлетів над неї, крилами махнув... тут її амінь... тільки зуби вискалила!.. а кіт так і лопнув, як пузир; а ворон, хто його зна, де й дівсь!.. Нікуди її по-людськи ховати; виволокли за село, зарили ниць у яму, прибили осиковим кілком та зверху й заплішили, щоб ще не зскочила. Собаці—собача смерть!

От вам і Конотопська відьма.

В-ВО „СЯЙВО“ В КИЇВІ.

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВІСТИ.

ВИЙШЛИ З ДРУКУ:

1. Іван Нечуй-Левицький — Бурлачка.
Ц. 1 карб. 20 к.
2. Орест Левицький — Ганна Монтовт.
Ц. 65 коп.
3. Гр. Квітка - Основ'яненко — Коно-
топська відьма. Ц. 75 к.

ДРУКУЮТЬСЯ:

4. О. Кобилянська — Ніоба.
5. Ів. Нечуй-Левицький. Дві московки.

ГОТОВЛЯТЬСЯ ДО ДРУКУ:

6. О. Стороженко — Марко проклятий.

ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ ДЖЕКА ЛОНДОНА.

ДРУКУЄТЬСЯ:

1. Том перший — Морський вовк.
2. Том другий — Смок Беллю та Смок і Шорті

ГОТОВЛЯТЬСЯ ДО ДРУКУ:

3. Том третій — Серця трьох.
4. Том четвертий — Син сонця.
5. Том п'ятий — Зелений змій.

Купуйте повний Кобзар Т. Шевченка видан-
ня „Сяйво“, ціна 80 коп., в оправі 1 карб.

Вимагайте книжки видання „СЯЙВО“ по всіх
книгарнях та кіосках України.

СКЛАД ВИДАНЬ: КИЇВ, УЛ. КОРОЛЕНКА—52.

12-11-24. ДР. 75к.

394892

ПР.
1953

ПР.
1953

1950.

Мечникова

2.50

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ имени И. Мечникова

12